

Sakymo raiška Vytauto Mačernio *Vizijose*

Paulius Jevsejevas

Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
El. paštas: paulius.jevsejevas@flf.vu.lt
<https://orcid.org/0000-0002-5762-1882>

Santrauka. Šis straipsnis skirtas pristatyti Vytauto Mačernio *Vizijų* teksto analizei sakymo raiškos aspektu. Sakymo (pranc. *énonciation*; angl. *enunciation*) teorijos pagrindai buvo padėti kalbotyroje, kai greta klausimo apie kalbos sistemą imta kelti klausimą apie kalbantį subjektą, kuris ką nors sako, dėsto, išreiškia, formuluoja, taria, prisiimdamas tą kalbos sistemą sakymo aktu. Straipsnio pradžioje teksto analizė sakymo raiškos atžvilgiu pateikiama kaip papildomas vadinamajai standartinėi greiminei teksto semiotikai. Kaip pavyzdys kritiškai aptariama Algirdo Juliaus Greimo atlikta Marcelijaus Martinaičio eilėraščio „Ašara, dar tau anksti...“ analizė, nurodant, kur joje neatsižvelgta į sakymo raišką. Toliau pristatomi dabartinės sakymo sąvokos pagrindėjo Émile'io Benveniste'o metmenys formaliojo sakymo aparato tyrimui. Išskiriami teksto analizei relevantiški aspektai ir pristatomos gairės, kaip tie aspektai bus taikomi analizuojant sakymo raišką lyriniame tekste.

Atskirai analizuojama *Vizijų* „Ižanga“ ir parodoma, kad sakymo raiškos atžvilgiu „Ižanga“ skiriasi nuo kitų ciklo dalių. Teigiama, kad „Ižanga“ neatitinka kitų dalių nustatomo ciklo raiškos etalono. Tam raiškos etalonui aptarti analizuojama „Pirmoji“ vizija ir kitų vizijų fragmentai. Remiantis analizės išvadomis, diskutuojama su Virginijos Balsevičiūtės-Šlekienės *Vizijų* mokslinės studijos išvadomis ir prielaidomis.

Vytauto Mačernio *Vizijos* ėmiausi analizuoti paragintas šiam autoriui skirto 2021 metų „Literatūros salų“ seminaro rengėjų Aistės Kučinskienės ir Žanos Raškevičiūtės-Andriukonienės. Viliuosi šiuo straipsniu prisidėsiantis prie *Vizijų* įdomumo dabarties skaitytojams ir pratęsiantis vietinius sakymo tyrinėjimus, kuriuos pradėjo Kęstutis Nastopka (2007, 2010a, 2010b, 171–224).

Reikšminiai žodžiai: Vytautas Mačernis, *Vizijos*, sakymas, subjektas, teksto analizė.

Enunciative Meaning-Making in *Vizijos* by Vytautas Mačernis

Abstract. This article is a textual analysis of *Vizijos* (*Visions*), a cycle of poems by Vytautas Mačernis (1921–1944). The analysis focuses on enunciative meaning-making. The theory of enunciation (*énonciation*) originated in linguistics, as an inquiry into the speaking subject which, by an act of enunciation, appropriates the system of language. The introductory part of the article presents enunciative textual analysis as a modification of so-called standard greimasian textual semiotics. As a case in point, a textual analysis, by Algirdas Julien Greimas, of a poem by Marcelijus Martinaitis (“Ašara, dar tau anksti...”) is discussed, highlighting Greimas’ reluctance to discuss enunciative meaning-making. Next follows a brief discussion of an outline for inquiry into the formal apparatus of enunciation as proposed by Émile Benveniste. A model of dimensions of enunciative meaning-making that are relevant to a textual analysis of a lyric text is presented.

The first part of the textual analysis is dedicated to the “Ižanga” (“Prelude”) of *Visions*. It is inferred that in terms of enunciative meaning-making the “Prelude” is distinct from the other parts of the work. It is argued that the “Prelude” does not live up to the standard set by those other parts. In order to demonstrate what that standard is, “Pirmoji” (“The First”) vision and excerpts of other parts are discussed. Throughout the demonstration, it is suggested that an inquiry into enunciative meaning-making leads to a different understanding of *Visions* than the one proposed in comprehensive studies by Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė.

Keywords: Vytautas Mačernis, *Vizijos*, enunciation, subject, textual analysis.

Received: 02/07/2022. Accepted: 03/09/2022

Copyright © Paulius Jevsejevas, 2022. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Nuo objektyvuoto pasakymo link sakymo subjektyvumo

Straipsnyje „Formalusis sakymo aparatas“ vienas dabartinės sakymo sąvokos pagrindėjų Ėmile'is Benveniste'as apibūdino sakymą (*énonciation*) kaip aktą, kuriuo produkuojamas pasakymas (tai, kas kalbant pasakoma, diskursas apie ką nors). Galėtume suprasti tai esant tiesiog kalbėjimo aktą, tik reikia turėti omenyje, kad Benveniste'as išskiria kelis jo aspektus: 1) vokalizavimą; 2) kalbos virsmą aktuali subjekto diskursu apie ką nors, kitaip sakant, kalbos formų semantizavimą¹; 3) kalbos teikiamą formų repertuarą sakymui įgyvendinti, t. y. patį formalųjį sakymo aparatą (Benveniste 1970, 2014). Mane šiame straipsnyje domina galimybės nagrinėti poeziją derinant trečią ir antrą aspektus: a) kaip *Vizijose* semantiniu atžvilgiu veikia formalusis sakymo aparatas ir b) kaip *Vizijose* semantizuojamas kalbėtojas ir jo subjektyvybės platesniame nei formalusis sakymo aparatas akiratyje.

Terminus „sakymas“ ir „kalbėjimas“, „sakytojas“ ir „kalbėtojas“, kuriuos dabar vartoju kaip sinonimus, vėliau tam tikrais atvejais bus parankiau skirti dėl aiškumo – prisireikūs šios perskyros, pakomentuosiu ją atskirai. Taip pat plačiau pristatysiu, ką Benveniste'as vadino formaliuoju sakymo aparatu, ir tai, kaip mėginu taikyti sakymo sąvoką poezijos analizei. Bet pirmiau noriu glaustai aptarti, kaip imdamasis sakymo sąvokos mėginu papildyti greiminės² literatūros teksto analizės praktiką. Tam geras atskaitos taškas yra sakymo ir pasakymo perskyra.

Sakymo santykis su pasakymu gali būti traktuojamas kiek skirtingai, priklausomai nuo disciplinos prielaidų ir tikslų. Man šiame straipsnyje rūpi greiminė semiotika, kurią laikau atskaitos tašku savo grožinio teksto analizės praktikai, o atlikdamas konkrečias analizes mėginu tą praktiką papildyti ir koreguoti savo epistemologines nuostatas. Standartinėje greiminėje semiotikoje siekiama kiek galima labiau objektyvuoti nagrinėjamą kalbinę medžiagą, todėl joje sakymo ir pasakymo perskyra itin aštri. Diskursas kaip pasakymas – tai diskursas, kuris „atjungtas“ nuo sakymo situacijos (žr. Nastopka, K., Atjungimas; sakymo situacijos apibrėžtimi galėtume laikyti prieš tai minėtus sakymo akto aspektus, kuriuos išskyrė Benveniste'as). Jeigu diskurse yra kokių nors tos situacijos požymių, analitikas turi juos pašalinti dėl objektyvumo. Kitaip sakant, kalbinė medžiaga apdorojama pagal principą, kad reikia iš analizės akiračio pašalinti visa, kas susiję su kalbėjimo akto laiku, kalbėjimo situacija, pirmojo ar antrojo asmens subjektyvumu, kūniškumu, patirtimi ir pan. (Fontanille 2018). Taip daroma manant, kad šie dalykai nepriklauso autonominei „kalbinei tikrovei“, kurią ir tik kurią semiotika turinti nagrinėti; jie nepriklauso tai kalbinei tikrovei,

¹ Pavyzdžiui, žodžio „laikraštis“ semantika gana skirtinga pasakymuose „perskaičiau apie tai laikraštyje“ ir „įsidarbinau laikraštyje“. Ypač antru, metoniminės reikšmės atveju būdingas „buvimo kažkur“ erdvinės tvarkos subjektyvumas, virsmas socialine tvarka. Poezijoje semantizavimo aspektas itin svarbus, nes joje dažnai vienas žodis ar sakinyš dalyvauja iškart keliose semantinėse konstrukcijose. Be to, lyrikoje dažnai (jei ne visada) reflektiviai semantizuojamas pats sakymo aktas ir jo subjektas.

² Greimine semiotika vadinu Paryžiaus mokyklos semiotiką, pagal prancūzų k. vartoseną „sémiotique greimassienne“ ar anglų k. vartoseną „greimasian semiotics“. Tai ne tik Greimo ir nebūtinai jo nuostatas atitinkanti semiotika; veikiau tai Greimo ir kitų tyrėjų „mokslinis projektas“ bendrajai semiotikai. Lietuvių kalboje kitas puikus vartosenos variantas – greimiškoji semiotika. Pastarasis, mano supratimu, išreiškia ne tiek bendrą disciplininį užmojų, kiek sąsajas su paties Greimo veikalais, jų probleminiu akiračiu ir kt.

nes ši traktuojama kaip virtuali, savyje išsitenkanti gramatinio pobūdžio sistema, kurią reikia rekonstruoti, o ne aktualus diskursas su situaciniais niuansais (Kharbouch 2018).³

Kaip sakymo požymių pašalinimo lyrinio kūrinio analizėje pavyzdį galėtume pasitelkti Algirdo Juliaus Greimo straipsnį apie Marcelijaus Martinaičio eilėraštį „Ašara, dar tau anksti“ (Greimas 2010). Nėra taip, kad Greimas tiesiog ignoruotų sakymo požymius eilėraštyje: analizėje jis keliskart mini „dialoginę eilėraščio struktūrą“ ir tematizuoja eilėraštį kaip maldą. Vis dėlto viršų vienareikšmiškai paima trečiojo asmens naratyvinę traktuotė, pagal kurią dialoginė struktūra esanti tik pagrindas konstruoti ašarą kaip veikėją.⁴ Atrodytų, dialoginė struktūra autonomiškiau interpretuojama tada, kai ašara iš veikėjo perkvalifikuojama į lėmėją, tą, „kurio vardan ir kurio garbei bus veikiamas“⁵, t. y. kuris pagal naratyvinės gramatikos taisyklės turėtų įtikinti veikiančiuosius veikti būtent kaip dialogo partneris. Tačiau šį interpretacijos posūkį sunkiau priimti, nes jo atžvilgiu niekaip neaptariamas fikcijos ir realybės santykis. Neatsižvelgus į šį santykį, nežinia kaip suprasti teiginį, esą kas nors bus veikiamas „ašaros vardan ir jos garbei“. Sociokultūriniai atžvilgiai atrodo neadekvatus teiginys, kad eilėraščio ašara esanti subjektas, lygiavertis Dievui⁶. Gal būtų lengviau priimti teiginį, kad eilėraščiu sužadinama tokia „ašaros autoriteto“ fikcija ar vizija, bet tai straipsnyje nesvarstoma. Greimas nesvarsto ir kito, lyg akivaizdesnio perskaitymo, kad pokalbis su ašara yra išplėstinė metafora, kuria modeliuojama moralinė tikrovė⁷. Tokios metaforos atodairoje eilėraščio kalbėtojas nėra joks naratyvinis veiksmo subjektas, kuriam reikėtų lėmėjo ir veikimo programos; tai pirmojo asmens pokalbio dalyvis, todėl nėra pagrindo traktuoti ašarą kaip lėmėją.

Eilėraščio analizei nuodugnai taikydamas objektyvuojantį žvilgsnį ir naratyvinės gramatikos sąvokas, Greimas pražiūri, kad ašara – tai ne šiaip „skaidrus, tyras vandens lašelis“ (2010, 128), o kūno skystis, glaudžiai susijęs su fiziologiniais, emociniais, socialiniais procesais. Pabrėžiu, kad mano supratimu šis pražiūrėjimas ne netyčinis, o metodiškas: norint užfiksuoti tokius „ašaros“ turinius, reikėtų pripažinti esant vienaip ar kitaip reprezentuotą ar numanomą verkiantį subjektą. Žinia, Martinaičio eilėraščio kalbėtojas paskutinėm dviem eilutėm tiesiogiai pasisako verkiąs⁸. Greimas tai užfiksuoja

³ Nors kalbama apie kalbinę *tikrovę*, vis dėlto virtualumas ar aktualumas yra epistemologinis, ne ontologinis statusas. Tai, kas virtualu, pavyzdžiui, gramatika ar žanriniai lūkesčiai, nėra mažiau tikra ar mažiau susiję su tekstų, kuriuos skaitome, reikšme ir svarba mums.

⁴ „Marcelijus Martinaitis šią [dialoginę] struktūrą išnaudoja kitam tikslui: „tu“ – tai jau nebe jo paties „aš“ kaukė, o instancija, kurioje jis pamažu konstruoja savarankų veikėją – ašarą“ (Greimas 2010, 139).

⁵ „Jo [Martinaičio – P. J.] nėra subjektas [naratyvo veikėjas-herojus – P. J.], o aukštesnio laipsnio veikėjas, pašauktas nurodyti subjektui misiją, jo veiklos prasmę, tasai, kurio vardan ir kurio garbei bus veikiamas“ (140).

⁶ „Geriausiai motyvuotas jo [veikėjo – P. J.] pavadinimas, bent šiuo atveju, būtų *Lėmėjas*: tokiu lėmėju, pavyzdžiui, krikščioniui yra Dievas, marksistui – Istorija“ (140).

⁷ Yves Vadé, aptardamas sakymo raišką prancūzų romantikų poezijoje, kaip vieną jos ašių išskiria lyrinio subjekto santykį su visata. Pavyzdžiui, subjektas gali pretenduoti perteikti „visatos balsus“. Tokiu atveju, pasak Vadé, „tekstas nurodo transcendentinę sakymo instanciją, o poetas [lyrinis subjektas – P. J.] yra tos instancijos tarpininkas ar laidininkas“ (Vadé 1996, 26–27). Savo ruožtu Martinaičio ašara nekalba, be to, ji išsitenka žmogiškoje socialinėje tikrovėje. Galbūt galėtume ją traktuoti kaip etinės transcendencijos subjektą, kuriam tarpininkauja eilėraščio subjektas-kalbėtojas. Bet kuriuo atveju atskaitinė yra sakymo, o ne naratyvinės manipuliacijos (subjekto-lėmėjo komunikacijos) struktūra.

⁸ „Štai jaučiu – basa eini per veidą / lyg per sodą iškirstą...“

kaip kalbančiojo subjekto, *ego*, „įvedimą“, bet į šį faktą atsižvelgia tik per naratyvinę prizmę, esą nurodymas į kalbėtoją esamuju laiku leidžia interpretuoti visus eilėraštyje minimus ašaros veiksmus kaip to kalbėtojo pageidaujamų veiksmų projektą, t. y. pirmojo asmens esamasis laikas yra tik atskaitos taškas trečiojo asmens naratyvinei projekcijai⁹. Taigi vos užsiminus apie kalbėtojo *ego* iškart grįžtama prie ašaros kaip naratyvinio veikėjo. Simptomiška, kad akcentuojami veiksmai, o ne pageidavimo raiška. Taip pat simptomiška, kad kalbėtojo netiesioginį pasisakymą verkiant Greimas traktuoja tik kaip trečiojo asmens ašaros-veikėjo naratyvą: tai esanti ašaros „individuali veikla – basomis kojomis bėgimas per veidą“ (127). Taip pražiūrimas visų eilėraščio pasakymų apie ašarą atgręžimas į kalbėtoją ir jo subjektyvumą.

Taip pat sakymo analizės atžvilgiu svarbu, kad Greimas kalbančiojo subjekto įvedimą fiksuoja tada, kai pavartojamas pirmojo asmens veiksmožodis, bet ne tada, kai vartojami kreipiniai, nors suprantame, kad į ašarą kreipiasi ne kas kitas kaip kalbėtojas. Negana to, kaip matėme, Greimas naratyvumo naudai iš analizės akiračio pašalina ir savo paties užfiksuotą pirmojo asmens veiksmožodžiu išreikštą subjektyvumą. Regis, Greimo požiūriu pirmuoju asmeniu reprezentuotas subjektas tiesiog nėra teksto analizei reikalingas subjektas, kadangi jam nėra vietos naratyvinėje gramatikoje¹⁰. Kaip minėjau, mano supratimu, tai lemia ryžtinga nuostata objektyvuoti pasakymą: subjektas Greimo naratyvinėje analizėje yra veikiantis subjektas, stebimas iš šalies, iš trečiojo asmens perspektyvos. Kiti subjektyvumai nerelevantiški. Šią nuostatą, būdingą standartinei greiminei analizei, galima priešinti su Benveniste'o pozicija ir sakymo teorija, nes joje pirmojo asmens kalbinė subjektyvė kaip tik yra atskaitos taškas¹¹.

Dar reikia paminėti, kad standartinėje greiminėje semiotikoje sakymas nėra visai ignoruojamas. Į teorinę disciplinos sanklodą sakymo problematika įtraukta per vadinamąjį „pasakytą sakymą“, t. y. sakymą, kuris reprezentuotas naratyviai, pasakojant apie ką nors, kas kalba ar kalbasi (Keršytė 2016, 152–154; Nastopka 2010b, 171–179). Mano supratimu, tai bandymas objektyvuoti ir sakymo procesus (Kharbouch 2018), kuris iš principo labai ribotas dėl jau minėtos nuostatos pašalinti subjektyvumo, kalbėtojo, kalbėjimo situacijas ir kitokius susijusius turinius. Šiame straipsnyje keliu sau uždavinių peržengti tokios objektyvuojančios analitinės praktikos ribas ir analizuoti sakymo srities turinius.

Formalusis sakymo aparatas

Formaliuoju sakymo akto aparatu Benveniste'as vadina nusistovėjusias kalbines formas, kurios leksikogramatiškai įgalina kalbos virsmą aktuali diskursu (sakymo akta) ir suda-

⁹ Taip interpretuojami visi ašaros veiksmai, nes kalbama apie to paties paskutiniojo eilėraščio posmo pirmas dvi (iš keturių) eilutes „Vis greita tu, ašara, greita, / tu kiekvieną apeini, apvaikštai“, kurios apibendrina ašaros tariaimą (sakomą!) veiklumą (127).

¹⁰ Aišku, tai idealus standartas. Tikėtina, kad šiuo atžvilgiu nuodugnai peržiūrėjus Greimo veikalus pasimatytų įvairiausių nuokrypių, improvizacijų ir kt.

¹¹ Benveniste'as gal netgi nuceina į kitą kraštutinumą, kai teigia, kad „[ž]mogus konstituoja kaip *subjektas* kalbos sistemoje ir per ją; nes iš tiesų tik kalbos sistema [*langage*] *savo* realybėje, kuri yra būties realybė, pagrindžia „ego“ sąvoką“ (Benveniste 1966, 259).

ro sąlygas steigti kalbančiam subjektui¹². Diskursu kalbama apie ką nors pasaulyje ir į tuos dalykus referuojama (nurodoma), jie aiškinami, vertinami, komentuojami, taip pat referuojama ir kalbama apie save, kreipiamasi į kitus ir kalbama apie juos; taip diskursu ir per jį kalbėtojas įsteigia save kaip subjektą.

Svarstydamas apmatius šiam procesui aprašyti, Benveniste'as išskiria kelerioopus formalius sakymo požymius – kalbines formas, kurių pagrindu randasi kalbėtojas ir jo diskursas. Dalis Benveniste'o išskiriamų formų susiję su referencija, kalbėtojo nurodymu situacijoje – tai asmens indeksai (*indices de personne*; pvz., įvardžiai, asmens kategorijos), rodomieji indeksai (*indices d'ostension*; „štai“, „čia“ ir kt.) ir veiksmožodžio laikai, kuriuos bent tam tikru mastu turbūt irgi galėtume laikyti indeksais¹³. Dėl paprastumo apsiribosiu šiomis formomis, kad galėčiau daugiau dėmesio skirti literatūrinėms ir specifinėms *Vizijų* tekstinės sakymo raiškos įdomybėms. Adekvatesnei analizės aprėpčiai taip pat nuolat atsižvelgsiu į Benveniste'o pastabą, kad svarbus sakymo aspektas yra kalbos semantizavimas¹⁴, kuris neabejotinai daug lemia meniniame tekste ir, kaip matysime, paveikia minėtas indeksines formas.

Kodėl Benveniste'as vadina asmeninius ir parodomuosius įvardžius *indeksais*? Benveniste'ui svarbu pabrėžti, kad šios formos yra „kalbiniai individai“ (*individus linguistiques*), kitaip sakant, tokios paskirybės, kurios neišsitenka virtualiame kalbos sistemos būvyje, bet reikalauja sakymo kaip „individualaus įvykio“. Šios paskirybės įgyja prasmę per realų gretimumą kalbėjimo aktui: tai formos, kurios „visada nurodo tik ‚individus‘ – asmenis, vietas, objektus, laiko atkarpas, priešingai nei vardažodiniai terminai, kurie visada nurodo sąvokas“ (Benveniste 1970, 14). Kitaip sakant, indeksinės kalbinės formos turi prasmę tik nurodydamos kalbėtoją aktualioje situacijoje. Tai atitinka Charleso Sanderso Peirce'o indekso kaip ženklo tipo apbrėžimą, pagal kurį indekso reprezentuojančiojo elemento ryšį su reprezentuojamu objektu grindžia realus fizinis gretimumas, priežastiniai ryšiai ir panašiai: pėdsakas smėlyje yra indeksas tiek, kiek jį paliko toje vietoje buvęs kūnas; vėtrungė yra indeksas tiek, kiek jos informatyvumą lemia fizinis kontaktas su vėju. Analogiškai ir kalbėjimo situacijoje toks indeksas kaip įvardis „aš“ turi prasmę dėl aktualaus gretimumo ryšio su tuo, kuris kalba. Tai būdas nurodyti save kaip kalbantį ir esamą.

¹² Bene radikaliausia Benveniste'o formuluotė subjekto kalbinei steigčiai apibūdinti yra štai tokia: „Mes laikomės nuostatos, kad „subjektyvė“ [« subjectivité »], nesvarbu, ar ji svarstoma fenomenologijos, ar psichologijos sąvokomis, yra tiesiog vienos pamatinės kalbos sistemos [langage] ypatybės pasireiškimas būtyje. ‚Ego‘ yra tas, kas *sako* ‚ego‘“ (Benveniste 1966, 260). Vienas būdas suprasti šią poziciją – kad subjektyvė kyla iš kalbos ir nuo jos priklauso. Nuosaikesnė ir mano supratimu vaisingesnė šios pozicijos interpretacija galėtų būti kad žmogaus subjektyvė neišvengiamai susijusi su kalba ir šios persmelkta.

¹³ Darau tokią išlygą, nes Benveniste'as eksplicitiškai neįvardija gramatinio laiko esant indeksu. Manau, laikus galima laikyti indeksais ta prasme, kuria, pavyzdžiui, būtojo laiko pasakymas „buvau lauke“ pažymi reprezentuojamos situacijos statusą kalbėjimo dabarties atžvilgiu. „Buvau lauke“, vadinasi, sakymas reprezentuoja nebesamą situaciją esant pirmesnė už esamą ir sudaro sąlygas tuo pagrindu ką nors suprasti esamoje situacijoje. Pavyzdžiui, „buvau lauke“, todėl negalėjau atsiliepti telefonu, kuriuo dabar kalbu, ir pan. Taip sakymas ir jo indeksai gali būti sąlyga loginėms konstrukcijoms (Benveniste 1970, 14).

¹⁴ „Čia klausimas, kuris labai sunkus ir dar menkai tyrinėtas, yra toks: kaip „prasmė“ įgyja formą „žodžiais“, koku mastu galima šias dvi sąvokas skirti ir kaip galima aprašyti jų sąveiką. Šio sakymo aspekto centre yra kalbos semantizavimas; tai veda prie ženklo teorijos ir reikšmingumo [significance] analizės.“ (1970, 13).

Nors Benveniste'as nagrinėja „formalųjį sakymo aparatą“, jo samprotavimams nebūdingas formalizmas. Tuo noriu pabrėžti, kad kalbėtoją nurodančių indeksų veiksmingumas grindžiamas vienaip ar kitaip aktualiu kalbėtojo kaip paskirybės buvimu. Prieš tai kritiškai aptarta standartinė greiminė objektyvuojanti prieiga nesudaro sąlygų aprėpti Benveniste'o apmestą indeksinę semiozę neredukavus šio paskiro kalbėtojo buvimu, nes tas buvimas vienaip ar kitaip įpareigoja suprasti pasakymą aktualios raiškos atžvilgiu už kalbos sistemos virtualiojo komponento ribų¹⁵. Objektyvuojanti prieiga domisi tuo, kaip aktualų diskursą grindžia virtualios struktūros, tuo tarpu indeksinė semiozė yra aktualios diskurso reikšmės dalykas¹⁶.

Gairės tekstinei sakymo analizei

Benveniste'o samprotavimų akiratis – šnekamoji kalba¹⁷. Tokiame akiratyje atrodo nekontroversiška manyti, kad indeksai grindžiami aktualiu kalbėtojo egzistavimu. Benveniste'as pabrėžia, kad indeksai visada nurodo „individus“ (asmenis, vietas, momentus), kadangi patys kyla iš individualaus sakymo įvykio; kalbėtojo egzistavimas turėtų būti šio įvykio sąlyga. Mano supratimu, pamatinė kalbos ypatybė nurodyti egzistuojant kalbėtoją yra tas akiratis, kuriame Benveniste'as teoretizuoja subjektyvybės kalbinę kilmę ir sanklodą, statydamas kalbos teoriją greta kitų *ego* teorijų kaip psichologija ar fenomenologija.

Rašytinėje lyrikoje ši sakymo ypatybė savaip problemiška, nes nesama įkūnytai ir situatyviai patiriamos kalbėjimo situacijos kaip, pavyzdžiui, pokalbyje. Bet tai nėra pakankamas pagrindas visiškai atmesti kalbėtojų reprezentavimą ar subjektyvbę; sakymas yra šnekamajai ir rašytinei kalbai bendra ypatybė; šis pamatinis kalbos intersubjektyvumas atsveria grožinio teksto kaip autonominio objektinio darinio uždaramą.

Pereinant nuo šnekamosios kalbos prie lyrinio teksto, ir žiūrint kiek įmanoma elementarios semiotinės sanklodos, visų pirma atrodo svarbu, kad sakymo referencija – tai

¹⁵ Tai svarbus niuansas. Net ir laikantis kraštutinės Benveniste'o pozicijos interpretacijos, kad subjektyvybės ištaka yra kalbos sistemos ypatybės, nėra reikalo ir pagrindo laikyti prielaidos, kad visi subjektyvybės turiniai išsitenka objektyvuojamose virtualiose struktūrose. Sakymas probleminamas būtent dėl to, kad kalba susijusi su žmogaus aktualia subjektyvbe ir intersubjektyvumu, o šie savo ruožtu yra pagrindas ar bent fonas pasakymams.

¹⁶ Tiesa, indeksinė semiozė gali būti virtualizuojama. Pavyzdžiui, virtualizuotu indeksu galėtume laikyti vizualinę rodyklę (→), nes jai būdinga „nurodymo“ reikšmė ir nesant aktualaus nurodymo (šio teksto skaitytoja/s veikiausiai nepamans, kad prieš tai pavaizduota rodyklė nurodo uždaramąjį lenktinį skliaustą, nes tai neatitinka rodyklės naudojimo „gramatikos“). Romanas Jakobsonas panašiai komentavo asmeninių įvardžių veikimą: pasak jo, pavyzdžiui, „aš“ turi sąvokinę reikšmę „asmuo, kuris taria „aš““ (Jakobson 1971, 132). Vis dėlto man ši Jakobsono formuluotė atrodo beveik tautologinė ar bent jau itin siaura, virtualizuojanti kraštutiniai, neatsižvelgiant į Benveniste'o iškeltą kalbėtojo aktualios subjektyvybės problemą. Kitaip sakant, nekeliamas klausimas, „kas gi yra tas „asmuo, kuris taria“?“, tuo tarpu sakymo problematikos perspektyvoje kalbėtojas būtų kalbėdamas steigiasi kaip kažkas, o ne kaip sąvokos „asmuo“ atvejis ir apskritai nebūtinai kaip asmuo. Pavyzdžiui, toks aiškinimas netinkamas kalbos technologijoms: ką nors tarantis paslaugų automatas nėra joks asmuo ar bent asmuo ne tokia pat prasme kaip paslaugą teikiantis žmogus. Bet ir apsiribojant žmonių komunikacija sunku įsivaizduoti net ir kasdienę socialinę situaciją, kurioje sakant „aš“ nebūtų svarbus atsakymas į klausimą „kas yra tas, kuris taria „aš““, nesvarbu, kad klausimas numanomas ir iš principo nebaigtinis. Ką jau kalbėti apie tokį kultūros reiškinį kaip lyrika, kur šis klausimas neretai yra vienas pagrindinių.

¹⁷ Apie rašytinį sakymą jis tik užsimena straipsnio pabaigoje ir traktuoja rašytoją kaip kalbėtojo atitikmenį: „rašytojas pasisako rašydamas, taip pat jis duoda pasisakyti individams savo rašymo viduje“ (Benveniste 1970, 18).

koreferencija. Pokalbyje sakant „aš“, „čia“, „dabar“, „štai“ ne tiesiog referuojama į save, o referuojama kitam, kuriam referuojantysis kalbėtojas yra kitas: kur „aš“, ten ir „tu“. Tuo pagrindu analizuodamas sakymą *Vizijose* laikysiuosi nuostatos, kad lyriniame tekste, kuriam nebūdingos aiškios pragmatinės kalbėjimo situacijos apibrėžtys¹⁸ ir būdinga koncentruoti subjektyvumą¹⁹, ši koreferencinė sankloda eksploatuojama keliais matmenimis. Pirma, nurodomas „aš“ yra kitas, kuris kalba implicitiniam ar explicitiniam adresatui. Tai leidžia skaityti eilėrašį kaip kalbėjimo akto reprezentaciją. Antra, „aš“ reprezentuojamas kaip subjektas, kuris jaučia, veikia, mąsto, vertina ar esti tam tikru būdu. Tai leidžia skaityti eilėrašį kaip savęs paties reprezentavimą, kuris neišsitenka nuorodų į kalbėtoją semantikoje²⁰. Trečia, galimos sudėtinės nuorodos, kuriomis sakymas apibūdinamas sociokultūrinium ar istoriniu atžvilgiu²¹. Tai leidžia bent kiek kontekstualizuoti sakymą kaip rašymo aktą²², suprasti tekste jam priskiriamą tikslumą ar sociokultūrinį akiratį. Šios perskyros apytikrės ir nevienareikšmės. Savo analizėje daugiausia dėmesio skirsiu pirmam ir antram aspektui – kalbėjimo akto ir subjekto reprezentavimui. Kartu turėsiu omenyje, kad tekste visi trys reprezentavimo aspektai būtinai susipynę su intensyviu kalbos semantizavimo procesu. Nėra tiesiog reprezentuojama, kaip yra ar kaip buvo; veikiau vyksta reprezentuojamo kalbėjimo, subjektyvybės ir kontekstualumo tapsmas tekstu ir šiame procese visi trys aspektai tampa reikšmės židiniais.

Kalbėjimo ir subjektyvybės *reprezentavimo*²³ santykiui modeliuoti pravarti Philippe'o Lejeune'o pastaba, kad sakymo „pirmasis asmuo“ reiškiamas dviem lygmenimis: 1) refe-

¹⁸ Pragmatinės lingvistinė situatyvaus kalbos vartojimo prasme.

¹⁹ Subjektyvumo koncentravimą lyrikoje išsamiai svarsto Käte Hamburger veikale *Literatūros logika*. Pasak jos, lyrinis teiginys nukreiptas į realybę, bet ne į realybės objektus, t. y. lyrinis teiginys atitrauktas nuo praktinio pobūdžio nurodymo kasdienybės kontekstuose. Bet lyrinis teiginys nėra fikcinis. Veikiau tai toks realybės teiginys, kuris atgręžtas į subjektą; per lyrinį teiginį „patiriame lyrinį teiginio subjektą ir nieko daugiau. [Tas lyrinio teiginio subjektas] apriboja mus patirties lauku, kurio ribų neperžengiame“ (Hamburger 1993, 271).

²⁰ Dažnas atvejis, kai savęs reprezentavimas neišsitenka kalbėtojo nuorodose į save, yra subjekto figūros: pavyzdžiui, „Kai ašėjau per žemę žydinčią, apsvaigęs saulės spinduliuos“ („Penktoji“). Sakymo problematikai atidus skaitymas reikalauja daryti perskyrą tarp kalbėtojo ir jo projekcijos: kalbėtojas [aš sakau, kad] projektuoja save semantizuodamas subjektyvumą [ėjau per žemę žydinčią, apsvaigęs saulės spinduliuos]. Šiuo atveju kalbėtojas ir subjekto figūra tapatinami, bet fiksuojant jų atskirumą randasi galimybė nagrinėti tapatinimą kaip semiotinį procesą. Pavyzdžiui, šiuo atveju projekcija yra retrospektyvi ir persmelkta „vizijos“ kaip specifinio tikrovės moduso, sudarančio sąlygas „svaigintis saule“ ir žengti ne šiaip žeme, o „per žemę“, lyg milžino žingsniais. Tokia mikro masto kalbėtojo ir subjekto perskyra galbūt skirtų subjektyvybės raiškos analizę sakymo pagrindu nuo lyrinio subjekto problematikos, kai šis skiriamas nuo autoriaus. Šių dviejų prieigų santykis vertas atskirų diskusijų.

²¹ Greimas tokias sudėtinės nuorodos vadino „pritvirtinimu“ [ancrege]. Pavyzdžiui, savo Maupassant'o „Dviejų draugų“ studijoje jis pažymi, kad „pasakotojas nepasinaudoja jokiais istorinio pritvirtinimo galimybėmis – datomis ar užuominomis apie socialinės-politinės reikšmės įvykius [Prancūzijos-Prūsijos karą – P. J.], tarytum nuo pat pradžių siektų pavaizduoti karą kaip visuotinį ir absoliutų blogį“ (Greimas 2017, 28). Mano supratimu, pritvirtinimas gali būti ir subtilesnis, mažiau konkretus nei datos ar tiesioginės užuominos. Tai vėlgi rodo, kokie svarbūs yra semantizavimo procesai.

²² Turiu omenyje ne rašymo psichologiją ir ne rašymą kaip socialinę praktiką, o kalbines ir tekstines formas rašymui nurodyti ar apibūdinti. Kaip kalbėjimo situacijoje gali būti nurodomas ar pasakymais reiškiamas kalbėtojas, taip rašytiniame tekste gali būti ne tik reprezentuojama kalbėjimo raiška, bet ir nurodomas ar pasakymais reiškiamas rašytojas.

²³ Reprezentavimo atskaitos taškas – ne tiesioginis teiginio ryšys su realybe, o kalbos ideacinė funkcija, kalbos galia į reikšmę transformuoti ir kaip reikšmę pateikti egzistavimo, elgsenos, psichinius, kalbinius, santykio nustatymo, materialius procesus (Halliday, Matthiessen 2004, 172).

rencijos lygmeniu – „aš“ nurodo kalbantįjį paties kalbėjimo akto pagrindu²⁴; 2) pasakymo lygmeniu – reiškia kalbėtojo ir subjekto, apie kurį kas nors pasakoma, tapatybę (arba netapatybę)²⁵ (Lejeune 1975, 19–20). Lejeune'ą domina autobiografijos žanras, tačiau ši pastaba bendro pobūdžio ir padeda suprasti sakymo raiškos dinamiką apskritai. Lyrikoje man atrodo svarbi kalbėtojo ir pasakomo subjekto tapatybės-skirties raiška ir jų abiejų reprezentavimo dinamika. Pavyzdžiui, kalbinė išraiška „Aš pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai“ („Ižanga“) nurodo kalbėtoją (aš, esu) ir išreiškia jam priskiriamos subjektyvybės aspektą, šiuo atveju psichinį procesą (tam tikrą jausmą). Kalbėjimo aktas tapatinamas su psichiniu procesu, t. y. kalbėti – tai būti „pilnam nerimo“. Kartu kalbėjimas eksponuoja psichikos procesą, todėl tampa bent kiek dramatiškas: išsakoma vidujybės scena, kuri gretinama su išorine („piktu vakaru“).

Panašią lygmenų perskyrą, labiau tinkamą tekstiniam *semantizavimui* suprasti, modeliuoja kalbininkas Alainas Rabatelis. Jis siūlo analizuojant pasakymus skirti kalbėtojus ir sakytojus. Kalbėtojai nurodomi eksplicitiškai, tuo tarpu sakytojai nebūtinai eksplicitiškai, nes sakytojai – tai subjektyvūs žiūros taškai, kurie gali būti išreikšiami implicitiškai²⁶. Kitaip sakant, kalbėtojas siejamas labiau su diskurso vidine referencija, su tuo, kaip pasakyme įvardijamas jo šaltinis, o sakytojas siejamas labiau su subjektyvumu, su tuo, kas pasakoma apie ką ir koku būdu. Savo ruožtu tekste tiek referencija, tiek subjektyvumas pasakomi tam tikru būdu tam tikroje tekstinėje aplinkoje, o tai jau semantizavimas. Pavyzdžiui, „Aš pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai“ semantizuoja kalbėtoją esant vien kalbėjimo ir jautimo momente, iškelia į pirmą planą patį kalbėjimo momentą ir šio momento jausmingumą; subjektyvybės atžvilgiu, įvardijimais „pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai“ apribota jausmų išraiška apriboja jausmo semantiką bendra sąvoka, konotuoja jausmą kaip tipinį, neplėtoja jausmo dinamikos. Išreikštas negalėjimas įvardyti „baisaus ilgesio“ objekto (ilgimasi „kažko“) išduoda, kad „ilgesio“ sąvoka čia veikia yra „nerimo“ parasinonimas. Šitaip dukart pakartota „nerimo“ sąvoka nėra išraiškinga kalbėtojui priskiriamos subjektyvybės reprezentacija.

²⁴ Čia svarbiausia, kad referencija – tai ne sąvokinis turinys („tas, kuris kalba“), o nuoroda, pagrįsta kalbėtojo ir įvardžio, kaip sakymo elemento, koegzistavimu.

²⁵ Tai jau ne koegzistavimo, o įtikinimo sritis. Pavyzdžiui, sakydamas „aš labai geras“, žymiu, kad aš, kalbėtojas, esu tas „aš“, kuris „labai geras“. Adresatui spręsti, tikėti tuo ar ne. Savo ruožtu Lejeune'ui rūpi platesnis pasakotojo, veikėjo, autoriaus tapatumo akiratis.

²⁶ Pasak Rabatelio, „Kalbėtojo / sakytojo atsiejimas yra pamatinis dalykas: monologinį pasakymą [...] sudaro kalbėtojas ir sakytojas, kurie sinkretiškai, tuo tarpu dialoginius pasakymus – o šie yra [diskurso] norma – sudaro daugiau sakytojų nei kalbėtojų, ypač vidinio dialogizmo atvejais, t. y. tada, kai žiūros taškai išreiškiami „sakiniais be kalbėjimo“ [*phrases sans parole*]“ (Rabatel 2005, 120). Pavyzdžiui, sakinyje „Ji priėjo prie lango: lijo, teks dar pabūti namuose“ dalyje po dvitaškio atsiranda antras sakytojas („ji“), t. y. žiūros taškas, kuris skiriasi nuo pasakotojo, bet neįvardytas kaip kitas pasakotojas (šia prasme kalbama apie „sakinius be kalbėjimo“). Arba, pavyzdžiui, *Vizijų „Šeštojoje“* esama kur kas sudėtingesnės konstrukcijos: kalbėtoju įvardijama senolė pasirodo pirminio indeksinio kalbėtojo („šeštąją“ pradedančio „aš“) subjektyvybės terpėje, jo vizijoje, ir sako „Tada paėmiau tave ir nešdama namo svajojau: / Užaugęs sūnelis didelis ir savo tėviškę valdys.“ Subjektyvybės semantizavimo atžvilgiu šis pasakymas yra ne pasakojimas apie praeitį, kaip ją mato senolė, o veikia pasakymas apie pirminio, dabar kalbančio *Vizijų* kalbėtojo subjektyvybės ištakas ir gyvybingumo šaltinį: tai „pašaukimas“, kurį jis iš naujo atranda kalbėdamas apie tai, kaip jam esą kalbėjo viena jo vidujybės figūrų...

Taigi savo analizėje mėginsiu atsižvelgti, kaip *nuorodomis* reprezentuojamas ir tekstu semantizuojamas kalbėtojas, jo kalbėjimo aktas ir kalbėjimo situacija; taip pat kaip *pasakymais* reprezentuojama ir tekstu semantizuojama subjektyvė²⁷.

<u>Referencija</u> (kaip reprezentuojamas ir semantizuojamas kalbėtojas)	<u>„Aš“ kaip kitas</u> Asmens, vietos, laiko indeksai ir jų semantika	<u>„Aš“ kaip pats</u> Kaip pateikiami subjektyvūs procesai ir jų dinamika; subjekto figūros	<u>„Aš“ kaip poetas</u> Sudėtinės sociokultūrinės nuorodos, jų vertė reprezentuojant kalbėtoją ir/ar subjektyvę
<u>Pasakymas</u> (kaip reprezentuojama ir semantizuojama subjektyvė)			

Vizijų „Ižanga“ – tipinis kalbėtojas ir bendriniai subjektyvės režimai

Toliau pamėginsiu šias apytikres sakymo analizės gaires pritaikyti *Vizijų „Ižangai“* analizuoti.

Į žemę piktas vakaras atėjo,
Toks baisiai svetimas ir neramus,
O ten už lango blaškosi klajoklis vėjas
Ir lyg keleivis beldžias į duris.

Bet aš vidun jo niekad neįleisiu,
Duris užversiu dar tampriau –
Aš pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai,
Paskendęs vakaro rimty, mąstau

Apie šią žemę ir kalvas suartas,
Ir iš storų sienojų pastatytus šiuos namus,
Ir žmones einant iš kartos į kartą –
Tuos žmones jaunus, pranašius.

Menu jų vasaros auksinį derlių,
Gegužės mėnesio naktis brandžias,
Laukus, priešus pjūčiai, grūdą berlų
Ir kuriančių žmonių kančias.

Tai plazda jie šio vakaro šešėliuos,
Ryškėja mostai ir galia
Ir pamažu atgimsta vėlei,
Atgimsta vėlei pas mane...²⁸

²⁷ *Vizijose* nuorodomis ir pasakymais reprezentuojamo-semantizuojamo kalbėtojo skirtumas ir santykis tampa ypač ryškūs, kai randasi atskiros sakytojo subjektinės figūros. Pavyzdžiui, „Antroje“ indeksu nurodomas kalbėtojas nėra tas, kuris „liepsnoja regėjimų liepsna“ (*Vizijos* – ne fantastinis tekstas, pats kalbėtojas kalbėjimo momentu neliepsnoja); bet kartu jis yra ta liepsnojanti būtybė ta prasme, kad tai jo subjektyvės figūra.

²⁸ Visame straipsnyje *Vizijas* cituoju iš Mačernio kūrybos rinktinės: Vytautas Mačernis, 2021. *Praeinančiam pasaulyje praeisiu. Poezija ir poetinė proza*, sud. Valentinas Sventickas. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Pirmiausia aptarsiu „aš“ kaip kitą, kalbantį ir nurodantį į save. Indeksinės formos „Įžangoje“ aiškiai nužymi kalbėtojo situaciją: pasakymas „ten už lango“ netiesiogiai nurodo kalbėtojo „čia“, kažkur viduje, namuose; parodomasis įvardis „toks baisiai svetimas“ nurodo kalbėtoją kaip esamuoju laiku išsakomų vertinimų šaltinį; „aš pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai“, „maštau“ nurodo kalbėtoją kaip esamuoju laiku vykstančių psichikos procesų šaltinį; esamasis laikas „blaškosi“, „beldžiasi“ nurodo kalbėtoją stebint situacijos aplinkybes; būsimasis laikas „neįleisiu“ nurodo kalbėtoją esamuoju laiku formuluojant vertinimus aplinkybių atžvilgiu („neįleisiu vėjo, nes jis man nepageidautinas“); taip pat būtasis laikas „vakaras atėjo“ per nuorodą į kalbėtoją reprezentuoja esamąjį laiką, nes suprantame, kad vakaras yra dabar, kai kalbama. Šitoks būsimosio ir būtojo laikų perkvalifikavimas į esamąjį akivaizdžiai parodo, kaip vyksta nuorodų į kalbėtoją ir jo situaciją semantizavimas. Pagal visas šias indeksines formas susidarome kalbėtojo situacijos reprezentaciją: kalbėtojas yra kažkur viduje, kalba tiesiog iš aplinkybių ir apie jas, išreiškia savo nuostatas tų aplinkybių atžvilgiu ir savo jausmus. Tai „aš“ kaip kito aktualybė: kalbėjimo aktas ir situacija, aplinka ir psichikos procesai²⁹.

Tekstinis semantizavimas ne tik perkvalifikuoja gramatinius laikus. Konkrečios formos, kuriomis pateikiamos kalbėjimo aplinkybės ir kalbėtojui priskiriami psichikos procesai taip pat semantizuoja kalbėjimo situaciją. Šiuo atveju nuorodų semantika tipiškai gotiška ir/ar pastoralinė³⁰, pagrįsta aplinkos ir subjekto psichikos procesų atitikimais: vakaras, audra ≈ nerimas, ilgesys; žemdirbių gimtinė, vasara ≈ prierašumas, rintis. Dėl to ryškus „Įžangos“ kalbėjimo situacijos konvencionalumas – atitikimas nusistovėjusiems būdams sieti subjektyvias būsenas su aplinkomis. Šitaip reprezentuojamas kalbėtojas visų pirma aiškiai apčiuopiamas ir nuspėjamas: jam neramu, nes vakaras; vakaras grėsmingas, nes jam neramu. Tai „saugus“ būdas reprezentuoti jausmų intensyvumą.

Tokioje raiškoje semantinio intensyvumo krūvis tenka konotacijoms. Pavyzdžiui, kalbėjimo laikas yra ne tiesiog „dabar vakare“, o veikia „dabar vakare – tamsumose“, turint omenyje įvairias grėsmingas „tamsumų“ konotacijas, kurios išreiškiamos ir eksplisitiniais vertinimais (vakaras „svetimas ir neramus“, vėjas „blaškosi“). Taip pat ir emocijos – tiek nerimas ir ilgesys, tiek mąšli rintis – konotuoja „gilią sielą“, intensyvų dvasinį gyvenimą. Tokiu būdu įprasti vardažodžiai kaip „vakaras“, „vasara“, „ilgesys“, „rintis“ ir kt. įgyja konotacinę reikšmę, t. y. reprezentuota kalbėjimo situacija suteikia gaires šioms sąvokoms suprasti konvencijų pagrindu³¹.

²⁹ Fiksuodamas psichikos procesus neturiu omenyje, kad skaitytojui suteikiama tiesioginė prieiga prie auto-riaus psichikos. Veikiau tai „psichika kalboje“, t. y. kalbos ideacinės (patirties modeliavimo) metafunkcijos aprėpiama sritis, kurioje randasi galimybė pasakyti tokius dalykus kaip „matau“, „jaučiu“, „džiaugiuosi“, „šiemet jaučiuosi visai kitaip nei pernai“ ir pan. Bazinis teiginys galėtų būti, kad kalba sistemingai transformuoja patirtį į reikšmę ir tokiu būdu teikia išteklius kalbėti apie patirtį. Pasak Michaelo Halliday, „nėra tokio žmogiškos patirties fakto, kurio nebūtų galima transformuoti į reikšmę. Kitaip sakant, kalba pateikia žmogiškos patirties teoriją; kiekvienoje kalboje šiai funkcijai skirta tam tikra dalis leksikogramatikos išteklių.“ (Halliday, Matthiessen 2004, 29).

³⁰ Tuo nesiūlau priskirti „Įžangos“ gotikos ar pastoralės žanrams. Turiu omenyje, kad „Įžangos“ epizodams būdingi aplinkos, subjekto apibūdinimai ir nuotaikos panašūs į tų žanrų konvencijas.

³¹ Tarkime, kitokią „nerimo“ reikšmės perspektyvą pateiktų labiau psichoterapinė profesinė kultūra, kurioje nerimas galėtų būti siejamas ne su dvasiniu gyvenimu, o su persidirbimu, t. y. pertekliniu aktyvumu ir socialiniu spaudimu veiklai.

Galvojant apie „aš“ kaip patį, apie subjektyvybės reprezentavimą ir semantizavimą, „Įžangoje“ bene įdomiausias perėjimas, ne referencijos, o pasakymo lygmeniu, iš antro į trečią posmą. Pirmuose dviejuose „Įžangos“ posmuose dominuoja veiksmas ir subjekto patiriama dramatiška³² įtampa, o štai trečiame ir ketvirtame, apmąstymų, posmuose vyrauja atrinktų gimtojo krašto elementų romus vardijimas. Įtampos nebėra, vardijami dalykai darnūs tarpusavyje, subjekto žvilgsnis panoraminis, atokus, – apžvelgiamas stabilios tvarkos paveikslas.

Čia svarbu, kaip reprezentuojant subjektą konstruojamas žiūros taškas. Pirmuose dviejuose posmuose akcentuojamas esamojo laiko momentas ir subjekto intensyviai patiriami psichiniai procesai. Momentas pakartotinai akcentuojamas formomis „atėjo“, „blaškosi“, „beldžiasi“, „neįleisiu“, „užversiu“. Intensyvūs psichiniai procesai akcentuojami apimant spektrą nuo aplinkybių vertinimo („piktas“, „baisiai svetimas ir neramus“, „blaškosi“³³, „klajoklis“) per sprendimus („niekad neįleisiu“, „duris užversiu dar tampriau“) iki paties būsenų („aš pilnas nerimo, kažko pasilgęs baisiai“, „paskendęs vakaro rimty“). Antrame posme momentą pakeičia nepabaigiamas pastovus visą gyvenimą apimantis ciklas, o intensyvius psichikos procesus – „rimtis“ ir romus idealizuotos pasaulio tvarkos stebėjimas, kurio emocinį toną sudaro stabilumo (žmonės eina „iš kartos į kartą“) ir išsipildymo, išbaigtumo jausmo atspalviai (kalvos „suartos“, namai „pastatyti“, derlius „auksinis“, naktys „brandžios“, žmonės „jauni, pranašūs“; netgi kūrėjų kančios yra bendrosios darnos dalis!)

Tai du žiūros taškai, kurie labai skirtingi ir kontrastingai išskirstyti po du posmus kiekvienam. Perėjimas tarp posmų reiškia perėjimą nuo vieno žiūros taško prie kito, tuo tarpu nurodomas kalbėtojas lieka tas pats. Taip reprezentuojama ir semantizuojama subjektyvybės pasakymo lygmeniu: dviem sudėtinėmis subjektyvybės išraiškomis ir slinktimi nuo vienos prie kitos. Šiuo atveju subjektyvybės išraiškos yra ir dvi skirtingos nuotaikos. Vienareikšmis šių nuotaikų paskirstymas posmais, ryškus jų kontrastas, vienareikšmis perėjimas nuo vienos prie kitos, – visa tai yra schematizmo požymiai³⁴. Regis, dramatiški jausmai ir romūs apmąstymai čia semantizuoti kaip bendriniai subjektyvybės režimai, t. y. daugiau mažiau įprastos, lengvai pagaunamos formos, kuriomis galima vaizduotis jautimą ir mąstymą. Be to, kontrastingas perėjimas nuo dramatiškų jausmų prie romių apmąstymų nesunkiai suprantamas kaip staigi vidinė subjekto permaina – subjektyvybės vidinės dinamikos reprezentacija. Nerimo kamuojamas subjektas ištrūksta iš šios varginančios būsenos pasinerdamas į šviesius romius apmąstymus. Šitai subjekto vidinio gyvenimo ritmas schematizuojamas kaip „švari“, jokių likučių, nuosėdų, gijų ar aidų nepaliekanti aiškiai apibrėžtų būsenų kaita.

Galvojant apie „aš“ kaip poetą – sudėtinių sociokultūrinių nuorodų ašį, „Įžangoje“ visų pirma atrodo svarbūs aplinkos elementai, kaip, pavyzdžiui, ariami laukai ir kalvos, medinis

³² Turiu omenyje ne dramą kaip žanrą, o konfliktą, įtampą.

³³ „Blaškosi“ išreiškia vertinimą kaip difemizmas, reiškiantis perteklinį iracionalų judėjimą.

³⁴ Taigi schematizmas pasakymo lygmeniu papildo konvencionalumą referencijos lygmeniu. Tai galima sieti su Virginijos Balsevičiūtės-Šlekienės pastaba, kad ankstyvieji Mačernio eilėraščiai neoriginalūs (Balsevičiūtė-Šlekienė 2002, 16). Kita vertus, tekstu išpildyti konvencijas ir schemas – vis tik jau pasiekimas, reikalaujantis atitinkamos diskursinės kompetencijos.

namas „iš storų sienojų“, tiesiai į lauką išeinančios namų durys, į kurias „beldžiasi vėjas“, ir pan. Visa tai leidžia bent apytikriai apibūdinti sakymą istoriniu, kultūriniu, ekonominiu, socialiniu atžvilgiu. Kalbama iš tokios kasdienybės sanklodos, kur žmonėms įprasta dirbti žemę, gyventi šeimynomis atskiruose namuose ir pan. Svarbu, kad kalbėjimo aktas apibūdinamas kaip vykstantis būtent iš vidinės namų erdvės: taip tapatinamas kalbėjimas ir poeto sociokultūrinė pozicija. Šitaip daugiau ar mažiau eksplicitiškai tekstiniame sakymo akte pažymimos jo visuotinės aplinkybės: tai ne toks poetas, kuriam reikėtų kelionės ir nuotykių ar kontakto su kitais; jis renkasi kalbėti iš namų ir apie namus; tų namų kasdienybė – žemės dirbimas, laukai, sodai.

Taip galėtų būti įtvirtinta „žemdirbių krašto dainiaus“ sociokultūrinė pozicija, tačiau toliau, nuo „Pirmosios“ vizijos, poeto pozicija cikle gerokai komplikuojama. Poetas atskiriamas nuo namų erdvėje ir laike; jis vis dar nurodo save kalbant apie namus, bet tai daro jau iš kitos vietos, kito laiko, kurie neįvardijami³⁵. Jis tiesiog yra *kitur* ir tokiu būdu netiesiogiai pasako įvykus atsiskyrimą subjektyvybės plotmėje³⁶. Pavyzdžiui, „Ketvirtojoje“ neapibrėžtas laikas „šiandien“ priešinamas su vaikyste; galėtų atrodyti, kad „šiandien“ – tai jaunystė mieste, bet „Ketvirtojoje“ rašoma tik kad vaikystės „neliko“, o „Penktosios“ antroje dalyje apie jaunystę kalbama būtuojų ir netgi būtuojų dažniniu laiku („Ir kai naktim pakeldavo iš miego sunkios ir nelygios mintys...“) Taip pat „Šeštojoje“ rašoma: „Sodybą gaubė vasaros šilta naktis, ir snaudė sutemoj didžiulis sodas...“, ir, kitaip nei „Ižangoje“, būtasis laikas semantizuojamas būtent kaip praeitis – kalbėtojas *kalbėjimo laiku* nėra toje sodyboje ir jokios kitos kalbėjimo aplinkybės nepateikiamos; kaip poetas, jis yra *kitur*³⁷. Apskritai nurodant kalbėjimo aktą vengiama jį sieti su tikslesnėmis sociokultūrinėmis erdvės ir laiko apibrėžtimis, kitaip nei „Ižangoje“, kur kalbėtojas yra čia-dabar-namuose. Plg. šiuo atžvilgiu „Ketvirtosios“ antros dalies pradžią: „Praėjo daugel metų. Ir senolė mirė.“ Arba „Antrosios pradžią“: rašoma „Žinau, kad žemėje yra vieni namai...“, o kalbėtojas jau nėra tuose namuose, jis kalba apie juos iš *kitur*. Užsimenama apie triukšmą ir purvinas gatves, bet reprezentuotas subjektas kalbėjimo dabartyje pasilenkia „prie žemės“ ir stebi „rytmečio rasoje sudrėkusias kalvas“, o ne miestą.

³⁵ Todėl nesutinku su Virginija Balsevičiūte-Šlekienė, teigiančia, kad bendrai *Vizijų* erdvė koncentriška, o jos „centre yra namai, apie kuriuos tapomas apylinkių peizažas“ (Balsevičiūtė-Šlekienė 1999, 12). Manau, taip gali atrodyti tik nepaisant sakymo raiškos ir asimiliuojant visus aplinkos elementų paminėjimus į vientisą paveikslą. Atsižvelgiant į sakymo raišką, skiriant kalbėtoją nuo poeto, Balsevičiūtės-Šlekienės išvada galbūt galėtų galioti tik „Ižangai“, nors ir tai tik tiek, kiek „Ižangai“ būdingas mimetinis naratyvumas ir aiškus kalbėtojo kaip veikėjo apibūdinimas (žr. toliau). Visais kitais atžvilgiais *Vizijų* erdvės neatsiejamos nuo kalbėtojo subjektyvybės ir yra veikiau to subjektyvybės vidinės dinamikos poliai, o ne vietos, kuriose kalbėtojas yra. Todėl, pavyzdžiui, „Trečiojoje“ svarbu visai ne tai, kad „senas ir apleistas sodas“ yra kažkur „prie namų“, o tai, kad jame įvyksta regėjimas, kuris yra subjektyvios esaties intensyvumo regeneravimo šaltinis (žr. toliau). Kalbėtojas savo ruožtu net nėra sode, jis jame buvo „vieną rytą“.

³⁶ Toliau, „Penktojoje“, „Šeštojoje“ apie išvykimą, atsiskyrimą kalbama ir eksplicitiškai. Bene visur tai siejama su nyksmu, nerimu, slogumu, mirtimi. Šiais lekseminiai pasirinkimais, mano supratimu, netiesiogiai pasakoma apie menką subjektyvios esaties intensyvumą, kuris kontrastingai gretinamas su dideliu regimų dalykų intensyvumu. Tai kas kita nei naratyvinio subjekto pralaimėjimas, apie kurį samprotauja Balsevičiūtė-Šlekienė (1999, 43–51). Tai subjektyvybės dinamikos reprezentacija, o ne herojinė istorija.

³⁷ Psichologindami galėtume manyti, kad poetas kalbėjimo laiku yra sodyboje praeityje, t. y. regi save patį vizijoje.

Šitaip kalbėjimas atsiejamas nuo aplinkos konkretybių, o šios įtraukiamos į subjektyvybės reprezentavimo procesus. Laiko praėiga ir erdvinis nuotolis išreiškiami subjektyvybės įvykiais, o sociokultūrinės nuorodos tampa šių įvykių semantizavimo elementais. Šis sakymo raiškos pokytis projektuojamas jau „Įžangos“ pabaigoje, kai rašoma: „Ir [j]ie] pamažu atgimsta vėlei, / Atgimsta vėlei pas mane...“ Kiti žmonės, prieš tai buvę čia pat, matyti lyg per namų langą, imami įtraukti į kalbėjimo aktą kaip kalbėtojo subjektyvybės įvykį – beužgimstančią viziją³⁸. Bet toks posūkis visavertiškai įgyvendinamas tik nuo „Pirmosios“: kalbėtojas išbunda nežinia kur, atskirtas, ir tas išbudimas yra reprezentuojamas jo subjektyvybės įvykis (daugiau apie „Pirmosios“ pradžią – toliau); tik tai šį įvykį reprezentuojant susigrąžinamas santykis su sociokultūrine aplinka. Matyt ir nebūtų prasmės pateikti kalbėjimo ne namuose aplinkybes, nes „namai“ čia turi reikšmę ne kaip fizinė erdvė, o kaip subjektyvi būklė. *Vizijose* namų erdve ir laiku reikėtų laikyti vaikystės, paauglystės, bendravimo su senole erdvę ir laiką; tik jie pateikiami jau iš anksto įtraukti į kalbėtojo subjektyvybės reprezentaciją, kurios sąlyga, kitaip nei „Įžangoje“, yra poeto atsiskyrimas nuo aplinkos³⁹.

Būtent subjektyvybės reprezentavimo ribose visame cikle poetas lieka susisaistęs su namais. Nors nurodo kalbąs ne iš namų erdvės ir laiko, semantizuojant subjektyvbę pasakymo lygmeniu jis tarsi labiausiai esamas, labiausiai gyvas tada, kai betarpiškai patiria sąlytį ar sąveiką su namais. Pavyzdžiui, „Trečiojoje“ rašoma apie subjektą ir senolę: „Dabar, kada širdis lyg tas keleivis, tyrų smėlyje suklupęs, / Kada svajonės lyg silpni drugeliai prieblandoje paklydę miršta, – / Dažnai jaučiu gaivinančius lašus ant lūpų lašant / Nuo jos į dangų iškeltų ekstazėj pirštų.“ Iš pažiūros nėra savaiame suprantama, kaip traktuoti esą dabartyje jaučiamus „gaivinančius lašus ant lūpų“, kai čia pat aiškiai paminėtas kalbėtojo laikinis ir erdvinis nuotolis nuo senolės⁴⁰. Bet gaivinantys lašai ateina iš anksčiau aprašytos vizijos („Priėjo ji upelį ir ranka vandens pasėmė [...] Paskui drąšiu mostu laukus palaimino“), kuri, vadinasi, persmelkia atsiskyrimo ir nykimo paveiktą dabartį („Dabar, kada einu pro seną, statiniais aptvertą sodą [...] Aš vis matau, matau aš ją jaunosios rūbais“), yra labiau esama nei ta dabartis ir todėl gaivina „tyrų smėlyje suklupusią“ širdį.

Atskirai noriu pakomentuoti pasakymą „Bet aš vidun jo niekad neįleisiu, / Duris užversiu dar tampriau“, kurio nepriskirčiau nė vienam iš lig šiol aptartų matmenų ir būtent tuo jis įdomus. Šiuo pasakymu ne tik nurodomas kalbėtojas („aš čia viduje vakare“) ir išreiškiamas vertinimas („man vėjas nepageidaujamas“), bet ir išreiškiama *veiksmo* subjekto naratyvinė pozicija. Mano supratimu, tai vienas iš dviejų *Vizijų* mikroepizodų⁴¹, kuriuose aktualus greiminis „hermeneutinis“ naratyvumas⁴² – abiem atvejais tik kaip

³⁸ Kitaip sakant, kontaktą su kitais aplinkos žmonėmis įtarpina kalbėtojo savos subjektyvybės reprezentavimas. Tai galbūt galėtume vadinti figūratyviu psichologiniu atstovaujamoju santykiu, kai kiti, su kuriais poetas ieško ryšio, tampa jo vidujybės figūromis (daugmaž: *jie yra tai, kas vyksta manyje, kai jums kalbu*).

³⁹ Balsevičiūtė-Šlekienė tai vadina „vaikystės rojumi“: „Namų saugumas, jaukumas, vasaros sekmdienio šventumas, tyla ir senos maldaknygės, gėlėmis papuoštas vidus prisimenamas kaip pirmasis būties pojūtis.“ (1999, 39).

⁴⁰ Senolė, apie kurios pirštus kalbama, jau mirusi, o semianti ranka vandenį ji pasirodo „šviesiame regėjime“. Tad viskas persmelkta atskirumo ir nuotolio.

⁴¹ Kitas toks epizodas yra „Pabaigoje“. Jį plačiau nagrinėja Balsevičiūtė-Šlekienė (1999, 51–60).

⁴² Pasak Peterio Hühno, hermeneutinio tipo naratyviniams įvykiui būdingas ypatingumas, lemtingumas, nukrypimas nuo įprastos gyvenimo tekmės ir pan. Žinia, greiminį naratyvumą įprasta apibūdinti kaip pasaulio tvarkos sutrikdymo ir atkūrimo modelį (Hühn 2013). Bendrai apie naratyvumą poezijoje žr.: Hühn, Sommer 2013.

sakymo raiškos papildymas⁴³. Turiu omenyje, kad šiame pasakyme „aš“ be kita ko tampa veikėju, kuris kažką darys. Šitaip pažiūrėjus, matyti, kad esama ir daugiau veikėjų: vakaras atėjo į žemę, vėjas blaškosi ir beldžiasi, veržiasi vidun. Taip pat atėjęs vakaras struktūriškai išreiškia laiko perskyrą (tarkime, *diena* vs *vakaras*), o žemė, laukas, namai – erdvinę naratyvinio epizodo sanklodą. Taip randasi kone tradicinė aktantinė priešybė tarp savoje erdvėje esančio subjekto ir į šią erdvę iš svetimos erdvės besiveržiančio antisubjekto; šiuo požiūriu „klajoklis vėjas“ – tai kone pasakų antiherojaus rudimentas, o kalbėtojas – kone pasakų herojus, kuriam prisakyta svetimų neįsileisti.

Aktantinis naratyvumas kaip toks yra abstraktus ir konceptualus, taigi toli nuo prieš tai aptartų konotacijų ir nuotaikų. Aktantiniam vaizdiniui reikalingas konceptualesnis žiūros taškas, iš kurio apžvelgiama žemė ne kaip fizinė erdvė ir ne kaip vertybinė ašis, o kaip naratyvinis pasaulis, kuriame įsivyravo svetimasis lėmėjas vakaras ir jo pasiuntinys vėjas. Kadangi nėra jokios aiškiai išreikštos įžangos į šį naratyvinį pasaulį, nepažymėtas joks naratyvo „startas“ (išskyrus pasakymą „vakaras atėjo“), galima sakyti, kad šis naratyvinis žiūros taškas išreiškiamas implicitiškai, prišliejant jį prie indeksais nurodomo kalbėtojo ir prie kitų žiūros taškų.

Kita vertus, eksplicitiškai išsakomi aktantinio naratyvo veikėjų vertinimai suriša naratyvą su jausmų raiška („baisiai svetimas ir neramus“, „blaškosi klajoklis“ ≈ „aš pilnas nerimo“). Todėl naratyvinį reginį paranku suprasti metaforiškai, kaip perkeltinę psichinių procesų projekciją; tokiu atveju naratyvas būtų perkeltinė vidinio pasipriešinimo svetimybei išraiška (daugmaž: kovoti su pikto vakaro siūstu klajokliu vėju – tai grumtis su nerimu ir kankinančiu ilgesiu).

Taip žiūrint, aktantinis naratyvas yra lyg vidinės būsenos *sufikcinimas*. Galėtume manyti, kad juo siekiama padaryti psichologinių procesų raišką įspūdingą ir įtikinamą. Aktantiniame reginyje veikėjams suteiktos apibrėžtos esmės: žemės esmė yra būti dramatiškos kovos arena; vakaro esmė – „piktumas“, priešiškus kalbėtojo pasauliui; vėjo esmė – agresija kalbėtojo atžvilgiu. Regis, toks jausmų priskyrimas naratyvo veikėjų esmėms turi sužadinti mimetinį malonumą ir įtikinamumą: palyginti paprasta ir estetiškai malonu suprasti vidinę nerimo dinamiką kaip apibrėžtą, vienareikšmių esmių konfliktą. Konflikto su vėju naratyvas – tai lyg miniatiūra, suteikianti jausmų raiškai „vaizdingumo“. Lyrinis sakymas papildomas veiksmo mimetine fikcija.

Sakymo raiškos posūkis po „Įžangos“

Sakymo atžvilgiu „Įžangos“ diskursas reikšmingai skiriasi nuo kitų ciklo dalių. Manau, reikėtų laikytis nuostatos, kad „Įžanga“ neatitinka *Vizijų* raiškos etalono, įtvirtinamo kitose dalyse. Šiuo atžvilgiu „Pirmoji“ yra tarsi pereinamoji, nes jos didžiąją dalį sudaro palyginti neutralus, stebėtojiškas, subjektą nušalinantis aplinkos aprašymas. Vis dėlto ir

⁴³ Taigi Balsevičiūtės-Šlekienės siūlomas *Vizijų* visumos naratyvinis perskaitymas neatsižvelgiant į sakymo raišką mano supratimu yra įmanomas (kodėl gi ne), bet suponuoja viso kūrinio žanrinį perkvalifikavimą ar „vertimą“ iš lyrikos į naratyvinę fikciją.

„Pirmajai“ jau būdinga sakymo raiška, kuri turiningiau atskleidžiama kitose vizijose⁴⁴. Panagrinėsiu „Pirmosios“ pradžią:

Kai išbundu vidunaktį ir ima širdį plakti,
O smilkiniais tiksant kančia,
Vėl pamiršti vaizdai lyg pelkių šviesos rudeninę naktį
Praeina pro mane.

Ir aš matau gimtinių saulės kelią
Į saule degančius namus...
Ten pats vidudienis. Mergaitė skambina pietums varpeliais,
O jų skambėjimas toks linksmas ir saldus.

Visų pirma pastebėtina, kad „Pirmojoje“ pakinta indeksinės nuorodos į kalbėtoją, į „aš“ kaip kitą. Kitaip nei „Ižango“ vakaras, „Pirmosios“ vidunaktis, kurį kalbėtojas išbunda, nėra kalbėjimo situacijos dabartis ir esamoji erdvė. Nebeminimos jokios erdvinės aplinkybės: paskutinėje strofoje lakoniškai tepasakoma „pas mane tamsus vidunaktis“, t. y. nurodoma kalbėtoją kažkur esant, bet nežinia kur⁴⁵. Laiko nuorodos irgi reikšmingai kitokios. „Ižangoje“ kalbama apie esamąjį laiką (*vakaras atėjo, vadinasi, dabar vakaras*), o „Pirmojoje“ – apie pasikartojančią situaciją, kuri diskursyviai išreikšta formuluote *kai... [tada] vėl...* Dėl to ir „vidunaktis“ šiuo atveju yra ne *laikas dabar*, o *laikas tada, kai išbundu*. Jis dar išsaugo grėsmingą konotaciją, bet nebe kalbėjimo dabarties statusą. Tokia pasikartojanti situacija kaip „Pirmosios“ pradžioje – tai lyg išplėstinis laikas ir erdvė, jų dabartis ir vieta pagrįsta apibendrintu supratimu apie kasdienybę. Kasdienėje kalboje panašus būtų pasakymas „į darbą einu pėsčiomis“, kalbant apie įpročius⁴⁶. Kai sakau „einu“, neturiu omenyje kalbėjimo situacijos dabarties momento ir vietos; turiu omenyje dabartinės savo gyvenimo aplinkybes. Tai dabartis žvelgiant iš šalies, ji nesutampa su kalbėjimo situacija, nors kalbama pirmo asmens esamuoju laiku.

Taip kalbėjimo situacija semantizuojama referencijos lygmeniu ir kalbėjimo aktas tampa reflektyvus – pats kalbėtojas tampa suprantamas iš perspektyvos. Palyginkime:

⁴⁴ Nušalinant sakytoją siekiama diskurso neutralumo, objektyvumo. Pavyzdžiui, tuo skirtųsi pasakymai „rytoj lis“, „rytoj tikrai lis“, „man atrodo, rytoj lis“. *Vizijose* viskas sudėtingiau, nes susiję su teksto visumos semantizavimu. „Pirmojoje“ daugiausia dėmesio ir vietos skiriama gamtos reiškinių (audros vasarą) aprašymui, išskiriant to reiškinių etapus. Tame aprašyme subjektyvybės išreiškiama daugiausia loginio pobūdžio jungiamaisiais žodžiais kaip „bet“, „ir“, „ir jau“, „o“, „vėl“ ir panašiai. Taip sutvarkoma aprašomojo diskurso tekmė ir nustatomi audros etapai. Svarbiausia, kad šio aprašymo pagrindas yra tai, ką toliau vadinsiu „išorinėmis jausmėmis“, t. y. subjekto žvilgsnis aprėpia, kas vyksta audros metu, bet audros eiga nesusijusi su paties subjekto subjektyvybės dinamika. „Išorinių jauslių“ turiniam suteikiama konceptuali loginė sekos tvarka, kuri nuo subjekto subjektyvybės nepriklauso. Dėl to šio aprašymo subjektas yra labiau nušalintas subjektas – stebėtojas. Toliau *Vizijose* tokių stebėtojiškų aprašymų nebeapsitaiko ir šia prasme „Pirmoji“ šiek tiek skiriasi nuo kitų vizijų. Kita vertus, šis audros aprašymas įterptas į matymo „vidinėmis jausmėmis“ aktą („Ir aš matau...“), kurio atžvilgiu subjektas nėra atsajus stebėtojas, nes pats „matymas“ yra dalis subjekto subjektyvybės, tai būdas, kuriuo subjektas tampa esamas atminties perspektyvoje (žr. toliau). Šiuo atžvilgiu audrą irgi galėtume laikyti „ta tikraja“ pirmine audra, kuri atminties perspektyvoje aptinkama glūdinti subjekte kaip pirminė ir tikroji jo subjektyvybės būklė. Taip suartintume audros aprašymą su išsamesniais aprašomaisiais epizodais kitose, labiau efemeriskose vizijose.

⁴⁵ Sociokultūrinės sudėtinės nuorodos atžvilgiu šis „pas mane“ galėtų būti neapibrėžta atskirties nuo aprašomos aplinkos vieta.

⁴⁶ Lietuvių kalboje taip pat sakome „vaikštau į darbą“, pažymėdami dažninį aspektą atskira leksema.

kai „Ižangoje“ sakoma „Aš pilnas nerimo“, pirmojo asmens esamuoju laiku nurodomas jausmų reiškimo momentas: *aš pilnas nerimo dabar, kai kalbu*; kada „Pirmojoje“ sakoma „Kai išbundu vidunaktį ir ima širdį plakti“, nuoroda semantiškai peržengia kančios momento ribas: *man taip būna, kad išbundu vidunaktį ir ima širdį plakti*. Tad šičia nuoroda į kalbėjimo situaciją yra tarsi atitraukta: *aš sakau, kad man taip būna, kai esu kitur ir kitados nei čia ir dabar, iš kur kalbu*. Kalbėtojo „aš“ referencijos ir pasakymo lygmenimis sutampa, kalbama apie save, bet reiškiamas kalbėjimo (referencijos) vietos ir laiko nesutapimas su pasakoma vieta ir laiku. Manau, ši „netapatumą sau pačiam“ galima traktuoti kaip kalbėtojo atotrauką nuo jo paties, rodančią kalbėtoją ir jo buvimą tapus pasaulio sritimi, apie kurią jis kalba. Kitaip sakant, kalbėtojas ne tik nurodomas, bet ir kalbėjimo eigoje tematizuojamas kaip atskira tapatybė, neišsitenkanti kalbėjimo laiko ir vietos ribose. Taip sakymo raiška įgyja potencialo ne tik panaudoti gramatinės asmens kategorijas kokioms nors kalbėjimo situacijoms reprezentuoti, bet ir kalbėti apie asmenį kaip bendrą kategoriją, kurios pagrindu suprantame save ir kitus⁴⁷ ir kurios viena apibrėžčių yra tapatybės tęstinumas⁴⁸. Tai atveria įvairias kalbėtojo reprezentavimo ir semantizavimo perspektyvas kitapus paskirų kalbėjimo situacijos aplinkybių: *Vizijose* bus kalbama apie vaikystę, suaugusio žmogaus gyvenimą, laukus, sodą ir miestą ir visa tai išsities kalbėtojo tapatybės semantinėje aprėptyje⁴⁹.

Tuo tarpu „aš“ kaip paties reprezentavimo atžvilgiu bene ryškiausias skirtumas pereinant nuo „Ižangos“ prie kitų dalių yra subjekto tapimas kūniška jausmų ir pojūčių smelkiama būtybe. „Pirmosios“ pradžioje tame kūne dinamiškai rutuliojasi sudėtingas afektinis (jausminis-jutiminis) įvykis: štai jis pabunda; štai „plaka širdį“; štai tvinkčioja smilkiniuose. Tai vieno afektinio proceso dedamosios, bet svarbu, kad jos šitaip išskiriamos, nes tai rodo, kad paprastą jausmų įvardijimą konotuojant keičia sudėtinių procesų aprašymas⁵⁰. Šiame aprašyme kūnas nenurodomas kaip kur nors esantis; tai subjekto kūniškumas ir afektyvumas kaip žiūros taškas, erdvėje ir laike atsietas nuo kalbėtojo. Galėtume tai vadinti „vidiniu kūnu“⁵¹. Kitose dalyse esama daugiau panašių subjekto aprašymų, tik juose kūniškumas susipynęs su kitokio pobūdžio figūromis: „Tasai traliavimas / Ligi širdies gelmių giliausių smelkias“ („Antroji“), „Dažnai jaučiu gavinančius lašus ant lūpų lašant / Nuo jos į dangų iškeltų ekstazėj pirštų“ („Trečioji“), „Ir lyg sapne matytos karalaitės pirštais / Lengvai paliečia kaktą, lūpas ir akis“ („Ketvirtoji“), „Nors kartais manyje suspindi saulės langas / Ir plečiasi lyg medis laisvėje aukštyn, platyn“ („Ketvirtoji“), „Ir, kai nėra kur veido nevilty priglaust, / Aš skausmo išplėstom akim matau, / Kaip traukias nuo manęs vidudienis, kaip slenka jis į vakaro šalis, / Ir silpsta jo kadais linksmai skam-

⁴⁷ Iš dalies tai gal ir tam tikro tipo lyrikos specifika – kalbėtoji kalbėti apie asmens kategoriją kalbant apie save patį.

⁴⁸ Aišku, kad tai ne vienintelė galima asmens kategorijos apibrėžties versija.

⁴⁹ Šitaip lyrinis sakymas modifikuoja Benveniste'o sakymo indeksams nustatytas „individualumo“ arba paskirumo ribas.

⁵⁰ Šis aprašymas kitoks nei audros, nes kiekvienas šio kančios proceso momentas yra kalbėtoji kaip asmeniui priskiriamos subjektyvybės momentas.

⁵¹ Šį terminą vartosiu kabutėse, pabrėždamas, kad turiu omenyje ne kokią nors dviejų kūnų fikciją, ne fiziologinio kūno tyrinėjimų ir ne savo kūno patirties aprašomąjį diskursą, o subjektyvybės tekstinės raiškos perspektyvą.

bėję žingsniai, / Ir šnibžda kaitroje pavytę žolės“ („Ketvirtoji“), „Aš pajutau gyvybę, jėgą darbui ir gyvenimui sugrįžtant / Ir įkvėpimo ugnį plūstant kraujo takuose“ („Penktoji“), ir taip toliau. Tokia „vidinio kūno“ raiška rodo vykstant atskirą subjektyvybės steigties aktą: subjektas randasi kaip vieta, kurioje aptinkami prasiskverbimo iš išorės, kontakto su išore, plėtimosi iš vidaus, susitraukimo, antplūdžio ir kiti panašūs vyksmai.

Taigi kalbėtojas, viena vertus, nurodo save kaip esantį neapibrėžtame „kitur“ ir atveria kalbėjimo aktą asmens kategorijos ir kalbėtojo tapatybės raiškai; kita vertus, kalbėdamas apie save patį jis randasi kaip subjektyvių afektyvių (jausminių-jutiminių) vyksmų vieta⁵².

Šitokia perspektyvinė sakymo raiška dar papildoma tuo, ką apskritai galėtume laikyti *Vizijų* sakymo ašimi. Kalbant apie „Pirmąją“, turiu omenyje pasakymą „Ir aš matau“, kuriuo reiškiamas perėjimas į gimtosios sodybos ir gamtinės aplinkos aprašymą. Tai kitoks perėjimas, nei „Ižangoje“ nuo jausmų įvardijimo („aš pilnas nerimo“) prie apmąstymo („mąstau“). Visų pirma jis kitoks dėl jau aptartos sąlygos, kad čia kalbama ne apie kalbėjimo momentą, o apie tai, kaip *man būna*, t. y. apie save asmens kategorijos atžvilgiu. Kitas svarbus skirtumas susijęs su subjektyvybės raiška. „Ižangoje“ romus apmąstymas implikuoja panoraminį žvilgsnį, kuris priskiriamas „šį vakarą šiuose namuose“ esančiam kalbėtojui. Tuo tarpu šis „matymas“ aptinka „gimtinį šiaurės kelią / Į saule degančius namus...“, t. y. kitą subjektyvios esaties laiką ir vietą, nei kalbėtojo buvimo laikas ir vieta. Galėtume, kaip siūlo Balsevičiūtė-Šlekiene, traktuoti tai kaip prisiminimų ar sapnų laiką ir vietą (1999, 25), bet tai mažai ką duoda mėginant suprasti subjektyvybės raišką, kadangi cikle nereprezentuojamas dabarties laikas, kurio atžvilgiu prisiminimai galėtų įgyti vertę⁵³. Vietoj to atrodo įdomiau traktuoti „matymą“ ir kitus panašius procesus kaip paralelę prieš tai aptartiems afektyviems vyksmams: pats „matymas“ yra tai, kas *vyksta* subjekte, panašiai kaip jame vyksta energijos antplūdžiai ar atoslūgiai. Taip pat tai būdas, kuriuo sakymo akte *įvyksta* savita subjektyvybė. Šitas matymas jusliškai prisotintas ir sinestezinis: pavyzdžiui, pasakymas „saule degantys namai“ sulieja namus ir saulę ryškios šviesos ir karščio pojūčio pagrindu. Tai dar vienas atskiras dinaminis žiūros taškas – poetine kalba modeliuojamų „vidinių juslių“⁵⁴ subjektas.

Galvojant apie tai, kas matoma šiomis „vidinėmis juslėmis“, pirmiausia turbūt svarbi atminties perspektyva. Tik reikia pastebėti, kad „vidinės juslės“ nėra psichologinė prisiminimo ar prisiminimo sapnuose reprezentacija. Tai būtent „vidinės juslės“, nes atminties turiniai čia tiesiog matomi ar kitaip jusliškai suvokiami. Galbūt vertėtų pamėginti

⁵² Padarius tokias išvadas, vėlgi tenka nesitikti su Balsevičiūte-Šlekiene, pasak kurios *Vizijose* „subjektas bando įveikti praeities kovą su ateitimi, siekdamas jas sujungti – perduoti praeities vertybes ateičiai ir taip užtikrinti laiko ir būties tęstinumą“ (1999, 35). Iš tokio teiginio galėtum pamanyti, kad *Vizijų* subjektas – tai kažin koks ideologas. Sakymo raiškos analizė rodo, kad subjektyvybės reprezentacijų *Vizijose* pagrindas – afektyviniai vyksmai asmens kategorijos ribose, o ne kolektyviniai kultūros ar visuomenės projektai. Afektyviniai vyksmai turi vertybinį akiratį, bet tai ne vertybiniai projektai. Tiesa, cikle kelis kartus užsimenama ir apie kolektyvinius projektus, tačiau tas užuominas reikėtų traktuoti apdairiau. Pagal savo analizės gaires jas priskirčiau sudėtinių sociokultūrinių nuorodų matmeniui.

⁵³ Apskritai cikle pasitaikančias užuominas apie prisiminimus, sapnus irgi priskirčiau sociokultūrinių nuorodų matmeniui. Tokiu atveju šios užuominos liudytojų mėginimą lokalizuoti *Vizijas* „sąmonės būsenų“ ar „dvasinių būsenų“ diskurso atžvilgiu.

⁵⁴ Analogiškai „vidiniam kūnui“ šį terminą irgi vartotų kabutėse.

tai suprasti kaip savitai neoplatonišką atminties traktuotę, kurioje atmintis – ne tai, kas įsiterpia į dabartį, sudaro jai sąlygas, užtikrina tęstinumą ir panašiai, o veikiau tai, kas savaime yra, kaip pirminė, pamatinė ir tikroji esatis, kurios reikia siekti „vidine rega“ (vis tiek – visų pirma rega). *Vizijos* tada ir būtų tokia „vidinių juslių“ pastanga, o šios pastangos subjektyvus poreikis, tikslingumas ir veiksmingumas būtų išreikštas „vidinio kūno“ plotmėje, kur subjektas svyruoja tarp „vidinės mirties“ ir regeneracijos.

Įdomu, kad perėjimas prie šių „vidinių juslių“ *Vizijose* dažnai atskirai pažymimas. Laikantis sakymo kalbotyros sąvokų, toki žymėjimą būtų galima traktuoti kaip modalizavimą⁵⁵. Aišku, modalizavimo raiška *Vizijose* nėra pagrįsta vien daugiau mažiau nusistovėjusiomis kalbos formomis (kaip kad prievoksimis „tikrai“), ji originali. Čia modalizavimas atliekamas semantiškai: įvardijant, kas ir kaip matoma (pavyzdžiui, „saule degantys namai“, kurie yra kitoniški prieš tai minimo „vidunakčio“ atžvilgiu); taip pat lakoniškais psichinių procesų įvardijimais ar palyginimais priskiriant subjektui neįprastas sąmonės būsenas, turinčias diskvalifikuoti įprastinį suvokimą „išorinėmis juslėmis“⁵⁶. Dėl to *Vizijose* „matau“ ima nebesiskirti nuo „sakau“. Štai modalizuojančių įvardijimų ir palyginimų pavyzdžiai:

„Pirmoji“	„Vėl pamiršti vaizdai lyg pelkių šviesos rudeninę naktį / Pračina pro mane. // Ir aš matau gimtinį siaurės kelią“
„Antroji“	„Pasilenkiu prie žemės ir stebiu, / Kol rytmečio rasoj sudrėkusių kalvų kvėpėjime / Apsvaigsta man galva . [...] // Įsiklausau : / Iš ten, kur šviečia vaiskios tolumos, / Saldus traliavimas atklysta į mane.“
„Trečioji“	„Atsiminimai lyg iš ūkanų iškilo, pagalvojus, / Jog tai skara seniai jau mirusios senolės mano. [...] // Ir šviesiame regėjime mačiau jaunosios rūbuose senolę skaisčią“
„Ketvirtoji“	„Laukuos girdėjau vasaros vidudienio kvėpavimą – / Jaučiau, kaip jis ateina pas mane pro atviras duris / Ir lyg sapne matytos karalaitės pirštais / Lengvai paliečia kaklą, lūpas ir akis.“

⁵⁵ Pasak kalbininko Robert'o Viono, modalizavimas – tai reflekyvus sakymo sudvejinimas. Pavyzdžiui, palyginkime du pasakymus: „Paulius atsiųs straipsnį rytoj“ ir „Paulius tikrai atsiųs straipsnį rytoj“. Pirmas pasakymas nėra modalizuotas; tuo pasakymu tiesiog sakoma, kaip bus. Antras pasakymas modalizuotas prievoksimiu „tikrai“ – tas prievoksimis veikia kaip reflekyvus komentaras pasakymui „Paulius atsiųs straipsnį rytoj“. Tai ir yra sudvejin-ta sakymo struktūra. Ką ji lemia? Šiuo atveju komentaru pasakymas „tikrai“ priskiriamas labai tikėtiniems (o ne užtikrintiems) dalykams. Jeigu pabrėžiama, kad Paulius „tikrai“ atsiųs straipsnį, vadinasi, toks poelgis nėra visai užtikrintas, bet labai tikėtinas (Vion 2004, 96–110). Atitinkamai *Vizijose* reflekyviai komentuojamas pasakymas „matau“ ir kiti analogiški pasakymai.

⁵⁶ Taip skaitydama, nesutinku su Virginija Balsevičiūtė-Šlekiene, kuri nurodo *Vizijų* kalbėtojai esant būdingą psichinių būsenų gradaciją: „prisiminimas – sapnas – vizija – prisiminimas“ (1999, 25). Tai nėra tiesiog psichinės būsenos. Į prisiminimą, sapną ar viziją įžengiama per kalbėjimo aktą kaip į kitonišką sąmonės būseną, visą laiką tai reflektuojant kalbėjimo akte (modalizavimas reflekyvus). Tai ne psichinės būsenos, o kalbėtojo subjektyvybės, kuri nėra taip tiesmukai psichologinė, reprezentavimo modalumai. Modalizavimas atsiejia reprezentuojamą subjektyvumą nuo psichinių būsenų ir sudaro sąlygas vietoj tokių būsenų perteikti subjektyvybės intensyvumo svyravimus. Dėl to, pavyzdžiui, „artojų didelės šeimos“ nėra pasaulio objektas, kurį kalbėtojas apžiūrinėjo išėjęs pasivaikščioti; nėra tai ir prisiminimas ar apreiškimas. Tai didelio subjektyvybės intensyvumo figūra, kalbėjimu reprezentuojamo subjekto gyvybingumo ir afektinio pakilimo figūratyvi išraiška. Artojai tampa didinga figūra per kalbėjimą ir subjektyvybės reprezentavimą, o ne dėl to, kad kalbant atpasakojami buvę prisiminimai ar regėjimai.

„Penktoji“	„Laukuose degė saulė. Buvo vasara. Ir augo didelė, švelni žolė miškų pavėsiuose, / Nuo upių pūtė šiltas vėjas atgalios. / Balti keliai tartum svajonės vienišos per lygumas beribėn tiesėsi, / Kai aš ėjau per žemę žydinčią, apsvaigęs saulės spinduliuos. // Praeidamas mačiau artojų dideles šeimas, padrikusias laikų platybėse, / Regėjau jų nenykstančių darbų dienas“
„Šeštoji“	„Žiūrėjau praeitin... Bet pamažėl sunki galva nusviro ant krūtinės, ir išdrikę mintys / Pasikeitė šviesių sapnų srove: / Sapnavos , vaikštau dideliame sode“

Šie modalizavimai pirmiausia užtikrina „aš“ kaip paties, t. y. subjektyvaus žiūros taško rišlumą. Pavyzdžiui, „Pirmojoje“, jeigu nebūtų modalizuojančio palyginimo su žaltvyksle, subjektyvybės dinamika būtų sunkiai suprantama, nes tolesnis tekstas – tai tiesiog kraštovaizdžio aprašymas. Galėtų atrodyti keista, kad pradėjus nuo intensyvios kančios staiga metamasi aprašyti nesusijusį idilišką kraštovaizdį⁵⁷. Modalizavimas leidžia pereiti nuo „vidinio kūno“ afektyvių vyksmų prie suvokimo „vidinėmis jausmėmis“ turinių.

Visi modalizavimai vienaip ar kitaip – svaiguliu, sapnu, proto ūkanomis – diskvalifikuoja kasdienę įprastą sąmonės būseną. Jeigu traktuotume tai kaip patirties reprezentavimą, galėtume atsižvelgti į semiotiko kalbos fenomenologo Jean Claud-Coquet išskirtus subjektyvybės laipsnius, kuriuos apibrėžia protinės sprendžiančios instancijos buvimo ar nebuvimo būdas. Pagal Coquet pasiūlytą elementarią trijų laipsnių perskyrą, patirties subjektas kaip sprendžiančioji instancija gali būti visavertiškai esantis (subjektas), nevisavertiškai esantis (kvazisubjektas) ir nesantis (nesubjektas) (Coquet 2007, 37). Šiuo požiūriu sakytojo modalizavimus *Vizijoje* tikriausiai tiktų laikyti kvazisubjektyvybe: pagal Coquet, kvazisubjektas esti tada, kai sprendžiančioji instancija yra „kvaziesanti“ (*quasi-présente*), kitaip sakant, kai sprendimo galia sutrikusi; svaigulys, ūkanomis aprauktas protas ir yra tokio sutrikimo reprezentacijos.

Tačiau *Vizijose* modalizavimai neapsunkina kalbėtojo. Veikiau priešingai, suvokimas „vidinėmis jausmėmis“ priimamas noriai ir pateikiamas kaip geresnė, malonesnė būklė. Kvazisubjektinė svaigulio, sapno patirtis *Vizijose* iš esmės tik įvardijama ir netampa visaverčiu subjektyvybės reprezentavimo elementu. Mano galva, kalbant apie perėjimą prie suvokimo „vidinėmis jausmėmis“ svarbiau yra tai, kas jomis matoma⁵⁸.

⁵⁷ Keista, bet apskritai įmanoma, tik kitokioje literatūrinėje paradigmoje nei Mačernio. Pavyzdžiui, tai galėtų būti labiau avangardinis poetinis montažas. Arba fikcinis pasakojimas apie spontanišką „gynybinę“ psichikos reakciją į pemelyg stiprią kančią. Bet visa tai – ne *Vizijos*.

⁵⁸ Taip pat svarbus šių jausių ryšys su „vidinio kūno“ afektyviais vyksmais. Atskirai nesigilinant galima bent pastebėti, kad suvokimas „vidinėmis jausmėmis“ sužadina afektyvę regeneraciją (kaip, pavyzdžiui, „gaivinantys lašai“, lašantys nuo vidinėmis jausmėmis matytos senolės pirštų). Vadinas, *Vizijose* „vidinis suvokimas“ yra lyg negandų laikais stiprybės teikiantys šviesūs vaikystės prisiminimai, bet gilesne prasme, nes čia „vidinis suvokimas“ yra subjekto esaties būdas. Jis ne šiaip teikia stiprybės, o atskleidžia tikrąją esatį. Taip pat „Penktosios“ IV dalyje pati poetinė kalba „pamatoma“ kaip vidinio suvokimo ištaka ir aukščiausiasis laipsnis („Tąnakt regėjau žodį įkvėpimo liepsnose lyg naują saulę žėrint“, „Ir žody, tobulajam rutuly, nušvito naujas, nemirštąs pasaulis“). Tai galbūt rodo, kad „vidinis suvokimas“ traktuojamas ir kaip poetinės galios paradigma. Ir kodėl gi ne: juk ne bet kokia kalba gali pretenduoti pasakyti „tikrąją esatį“.

Figūratyvi esatis

Tad kas gi *Vizijose* matoma „vidinėmis juslėmis“? Negalėdamas atsakyti į šį klausimą, pamėginsiu jį bent kiek paplėtoti. Pastebėtina, kad „vidinių juslių“ raiška tarsi sudvejinta. Viena vertus, matomi tam tikri identifikuojami dalykai, pavyzdžiui, gimtoji sodyba, kai rašoma „Ir aš matau gimtinę šiaurės kelią / Į saule degančius namus...“ Antra vertus, kaip jau minėjau, pasakymas „saule degantys namai“ sulieja namus ir saulę ryškios šviesos ir karščio pojūčio pagrindu. Vadinasi, 1) pasakoma, kas matoma, ir 2) pasakomas pats matymas, jo kokybė. Be to, antrasis pasakymo lygmuo reiškiamas ne atskirai komentuojant ar reflektuojant, koks yra matymas, o suteikiant tam tikrą kalbinį pavidalą pirmojo lygmens objektams. Taip randasi nepaprasti, tik „vidinėmis juslėmis“ suvokiami objektai. Mano atliktos analizės atžvilgiu įdomus šio kalbinio pavidalo figūratyvumas, kai rašoma apie saule degančius namus („Pirmoji“), apie liepsnojamą regėjimais žemės ilgesy („Antroji“), apie senolę jaunosios rūbais, laiminančią laukus vandeniui („Trečioji“), apie vidudienį karalaitės pirštais, prisilytėjantį kaktos, lūpų ir akių („Ketvirtoji“), apie žodyje regimus vandenynus ir kalnus („Penktoji“) ir panašiai.

Turbūt visiems šiems pasakymams atsirasti reikalinga metafora ir metonimija, tačiau „vidinių juslių“ akiratyje jų neišsina traktuoti vien kaip perkeltinio kalbėjimo. Juolab, kad kai kurie iš jų labai išplėtoti, kaip, pavyzdžiui, senolės jaunosios rūbais epizodas „Trečiojoje“, žodžio epizodas „Penktojoje“ ar susitikimo su senole epizodas „Šeštojoje“, – visi jie tiršti įvykių ir prieinami tomis pačiomis „vidinėmis juslėmis“. Atrodo, kad poetinis sakymas ima modeliuoti ne tik „vidines jusles“, bet ir atskirą „vidinių juslių pasaulį“, kuriame subjektas galiausiai ima „matyti“ ir save patį, ir naują figūratyvų savo esaties horizontą, kaip kad „Septintosios“ II dalyje: „Ir aš einu per virpančią švelnių šešėlių žemę, / Už savo palikdamas sumigusius laukus ir kvepiančių kalvų gretas, / Ir kylančiu širdies pulsavimu jaučiu karališkos gėlės artumą, / Ir horizonte jau regiu palaimintų rytų liepsnas.“ Naujo subjekto ir jam vieninteliui prieinamo horizonto atsiradimas lyg patvirtina, kad „vidinėmis juslėmis“ prieinami atminties turiniai *Vizijose* yra ne santykinės praeities, o pamatinės pirminės esaties dalykas. Tokiai pasaulio metamorfozei *Vizijų* sakymo raiškoje aptarti turbūt reikėtų atskiros sąvokos. Tai dar vienas *Vizijų* sakymo raiškos aspektas, kurio šiame straipsnyje nuodugniau nenagrinėsiu.

Išvados

Vizijų sakymo raiškos analizė pirmiausia teikia pagrindo prieštarauti naratyviniam ir fragmentiškam psichologiniam ciklo perskaitymui, nes kalbėtojo ir subjektyvybės matmenimis atskleidžia turinius, į kuriuos „trečiojo asmens“ naratyvinė analizė neatsižvelgia dėl konceptualaus ribotumo, o psychologizuojantis požiūris – dėl neatidumo teksto kalbai. Paaiškėja, kad greiminis (hermeneutinis) naratyvumas *Vizijose* pagrįstai aptinkamas tik keliuose mikroepizoduose, kuriuose lyrinį sakymą papildo mimetinė fikcija (tiesa, straipsnyje aptariau tik vieną iš jų). Savo ruožtu psichologinis skaitymas, bent jau nesant nuodugnesnio sąvokų pagrindo, tinkamas tik tekstą kontekstualizuojančioms sociokul-

tūrinėms ypatybėms aptarti. Bent tokiu mastu, kaip priminimas apie lyrikos savitumą, pasiteisina dėmesio perkėlimas nuo virtualių objektyvuoto pasakymo struktūrų prie sakymo dinamikos.

Vizijų sakymo analizė skatina manyti, kad ciklo dalys nelygiavertės. Ypač nuo kitų dalių skiriasi „Ižanga“. Norint tą skirtumą suformuluoti plačiau nei sakymo mikroanalizės ribose, turbūt reikėtų bendresnių tipologinių sąvokų. Kadangi „Ižangoje“ ir kitose ciklo dalyse pastebimai skiriasi indeksinių nuorodų semantizavimas, galbūt platesniam tipologiniam aptarimui pasitarnautų Irinos Melnikovos daroma indeksinio/ikoninio skaitymo perskyra (2021), arba šiek tiek panaši Jacques Geninasca perskyra tarp *ženklo-nuorodos* ir *reikšminio viseto* paradigmų literatūroje (1997). Taip pat, jeigu toks tipologinis „Ižangos“ atskyrimas nuo likusio ciklo įtikintų, galėtų būti įdomu pasvarstyti *Vizijų* teksto tapatybės klausimus.

Dar vienas įdomus dalykas, atsiskleidęs atliekant sakymo analizę – daugiaperspektyvinis teksto reikšmės pobūdis, kai dėl kalbėtojo ir subjektyvybės reprezentavimo ypatumų atveriamos paralelinės reikšmės perspektyvos, pavyzdžiui, asmens kategorija, vidujybė ar atminties atradimas „vidiniu kūnu“, „vidinėmis juslėmis“. Tai, kad perspektyvos paralelinės, veikiausiai lemia *Vizijų* specifika, t. y. galima įsivaizduoti ir kur kas chaotiškesnį daugiaperspektyvumą. Pats perspektyvų buvimas (ar veikiau perspektyvos kaip sąvokos parankumas) nestebina, nes sakymo analizė skirta svarstyti subjektyvybės raišką, o moderni subjektyvybė ir perspektyva labai glaudžiai susijusios. Teksto daugiaperspektyvumas atsiskleidžia dėl to, kad sakymo raiškos analizė skatina probleminti kalbėtojo ir subjekto pavidalus ir jų tapatumus.

Į šiuos sakymo analizės atskleistus turinius verta gilintis išsamiau. Visų pirma nepakankamai aptarta lieka įdomi figūratyvos esaties raiška. Regis, *Vizijose* ja išreiškiamas aukščiausias kalbėtojo subjektyvios esaties intensyvumo laipsnis ir kartu poetinis užmojis (žodžio epizodas „Penktojoje“). Jeigu iš tikrųjų Mačernis būtent tokiu būdu atranda, kaip rašyti apie poeziją, tai mums reikėtų siekti suprasti, kas tuo būdu įvyko kalboje.

Literatūros sąrašas

- Balsevičiūtė-Šlekienė, Virginija. 1999. *Vytauto Mačernio „Vizijos“: Semiotinis aspektas*. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas.
- Balsevičiūtė-Šlekienė, Virginija. 2002. *Vytautas Mačernis ir jo karta. Habilitacijai teikiamos monografijos santrauka*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Benveniste, Émile. 1966. De la subjectivité dans le langage. *Problèmes de linguistique générale* 1. Paris: Éditions Gallimard. 258–266.
- Benveniste, Émile. 1970. L'appareil formel de l'énonciation. *Langages* 17, 12–18.
- Benveniste, Émile. 2014. The formal apparatus of enunciation. In: *The Discourse Studies Reader: Main Currents in Theory and Analysis*. J. Angermuller, D. Maingueneau, R. Wodak, eds. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 140–145.
- Coquet, Jean-Claude. 2007. *Phusis et Logos. Une phénoménologie du langage*. Paris: Presses Universitaires de Vincennes.
- Fontanille, Jacques. 2018. Afekto keliai ir balsai. In: *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos*, t. 2, sud. A. Sverdiolas, E. Landowski. Vertė P. Jevsejevas. Vilnius: Baltos lankos. 619–647.
- Geninasca, Jacques. 1997. Du texte au discours littéraire et à son sujet. *La parole littéraire*. Paris: Presses universitaires de France. 81–106.

- Greimas, Algirdas Julius. 2010. Ašara ir poezija. Vienos Marcelijaus Martinaičio poemos analizė. In: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*. A. Jurgutienė, sud. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 119–140.
- Greimas, Algirdas Julius. 2017. *Maupassant. Teksto semiotika: praktinės pratybos*. Vertė K. Nastopka. Vilnius: Versus Aureus.
- Halliday, Michael A. K., Christian M. I. M. Matthiessen. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Hodder Arnold.
- Hamburger, Käte. 1973. *The Logic of Literature*. Vertė M. J. Rose. Bloomington, London: Indiana University Press.
- Hühn, Peter. 2013. Event and Eventfulness. In: *The Living Handbook of Narratology*. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, J. Schönert, eds. Prieiga internetu: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/39.html> [žiūrėta 2022 09 03].
- Hühn, Peter, Roy Sommer. 2013. Narration in Poetry in Drama. In: *The Living Handbook of Narratology*. P. Hühn, J. Pier, W. Schmid, J. Schönert, eds. Prieiga internetu: <https://www-archiv.fdm.uni-hamburg.de/lhn/node/40.html> [žiūrėta 2022 09 03].
- Jakobson, Roman. 1971. Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb. In: *Selected Writings II: Word and Language*. The Hague, Paris: Mouton. 130–147.
- Keršytė, Nijolė. 2016. *Pasakojimo pramanai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kharbouch, Ahmed. 2018. Diskursas ir jo subjektas. In: *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos*, t. 2, sud. A. Sverdiolas, E. Landowski. Vertė L. Perkauskytė. Vilnius: Baltos lankos. 507–530.
- Lejeune, Philippe. 1975. *Le pacte autobiographique*. Paris: Éditions du Seuil.
- Mačernis, Vytautas. 2021. *Praeinančiam pasaulyje praeisiu: Poezija ir poetinė proza*. V. Sventickas, sud. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Melnikova, Irina. 2021. (Skaitymo) ikoniškumas. *Lolita. Semiotika* 16. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 24–65.
- Nastopka, Kęstutis. Atjungimas. *Avantekstas: Lietuviškų literatūros mokslo terminų žodynas*. Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.avantekstas.flf.vu.lt/lt/atjungimas#> [žiūrėta 2022 09 03]
- Nastopka, Kęstutis. 2007. Sakymo instancija. *Žmogus ir žodis* 9(2), 5–11. Prieiga internetu: <https://www.lituanistika.lt/content/16716> [žiūrėta 2022 08 22]
- Nastopka, Kęstutis. 2010a. Sakymas ir diskursas. *Metai* 8–9, 104–116. Prieiga internetu: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/577-2010-m-nr-8-9-rugpjutis-rugsejis/6096-kestutis-nastopka-sakymas-ir-diskursas> [žiūrėta 2022 08 22].
- Nastopka, Kęstutis. 2010b. *Literatūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.
- Rabatel, Alain. 2005. La part de l'énonciateur dans la construction interactionnelle des points de vue. *Marges linguistiques*, Nr. 9, M.L.M.S. éditeur, 115–136.
- Vadé, Yves. 1996. L'émergence du sujet lyrique à l'époque romantique. In: *Figures du sujet lyrique*. Dominique Rabaté, sud. Paris: Presses Universitaires de France. 11–37.
- Vion, Robert. 2004. Modalités, modalisations et discours représentés. *Langages* 156, 96–110.